

Innehållsförteckning

1	INLEDNING	1
1.1	BAKGRUND	1
1.2	PROBLEMATISERING	3
1.3	SYFTE	5
1.4	AVGRÄNSNINGAR	5
1.5	DISPOSITION	7
2	METOD	8
2.1	VAL AV UPPSATSÄMNE	8
2.2	ÖVERGRIPANDE ANGREPPSSÄTT	8
2.2.1	Val av ansats	8
2.2.2	Kvantitativ och kvalitativ undersökningsmetod	9
2.2.3	Val av teori	9
2.3	HANDGRIPLIGT ANGREPPSSÄTT	10
2.3.1	Litteraturinsamling	10
2.3.2	Datainsamling	11
2.3.3	Analysmodell	12
2.4	KÄLLKRITIK	12
2.4.1	Litteratur	13
2.4.2	Data	13
2.5	METODUTVÄRDERING	15
3	TEORETISK REFERENSRAM	16
3.1	TIDIGARE STUDIER OM UPPLYSNINGAR	16
3.1.1	Definition av "disclosure"	16
3.1.2	Olika typer av upplysningar	17
3.1.3	Tillgång och efterfrågan på upplysningar	18
3.2	KONCEPTUELLA RAMVERK	19
3.2.1	Redovisningens kvalitativa egenskaper	20
3.3	VAD PÅVERKAR REGLERINGEN AV EXTERN REDOVISNING	22
3.3.1	Praxis påverkan på årsredovisningar	22
3.3.2	Internationalisering och harmonisering	23
4	REGLERING AV RESULTAT PER AKTIE	25
4.1	HISTORISK UTVECKLING	25
4.2	INCITAMENTSPROGRAM OCH UTSPÄDNINGSEFFEKT	27
4.3	RR 18 RESULTAT PER AKTIE	29
4.3.1	Syfte och tillämpningsområde	29
4.3.2	Definitioner	29
4.3.3	Resultat per aktie före utspädning	29
4.3.4	Resultat per aktie efter utspädning	32
4.3.5	Jämförelsetal	34
4.3.6	Upplysningskrav	35
4.4	JÄMFÖRELSE MELLAN IAS 33 OCH FAS 128	35
4.5	JÄMFÖRELSE MELLAN RR 18 OCH SFF "RESULTAT OCH KORRIGERINGAR AV HISTORISKA NYCKELTAL PER AKTIE"	37
5	GRANSKNING AV ÅRSREDOVISNINGAR OCH DELÅRSRAPPORTER	39
5.1	UNDERSÖKNING AV ÅRSREDOVISNINGAR	39
5.1.1	Referensföretagen; Nokia och Stora Enso	40
5.2	FÖRETAGENS UTVECKLING 1990-2000	40
5.2.1	Resultatbegrepp och skattebegrepp	40
5.2.2	Redovisning av utspädningseffekt	41
5.3	RR 18:S GENOMSLAGSKRAFT I Q1	42

5.4	SAMMANSTÄLLNING AV SVAR FRÅN FINANSANALYTIKER	44
5.5	SAMMANSTÄLLNING AV SVAR FRÅN FÖRETAG.....	45
6	ANALYS	47
6.1	RR 18:S ÄNDAMÅLSENLIGHET, SETT UTIFRÅN IASC:S FÖRESTÄLLNINGSRAM.....	47
6.1.1	<i>Användbarhet</i>	47
6.1.2	<i>Begriplighet</i>	48
6.1.3	<i>Relevans</i>	48
6.1.4	<i>Väsentlighet</i>	49
6.1.5	<i>Tillförlitlighet</i>	49
6.1.6	<i>Jämförbarhet</i>	49
6.1.7	<i>Nytta/kostnad</i>	50
6.2	HISTORISK UTVECKLING	50
6.2.1	<i>Förändrade resultatbegrepp</i>	50
6.2.2	<i>Skattebegrepp</i>	51
6.2.3	<i>Redovisning av utspädningseffekt</i>	51
6.2.4	<i>SFF:s påverkan på redovisningen av RPA</i>	52
6.2.5	<i>Internationalisering och harmonisering</i>	52
6.3	RR 18:S GENOMSLAGSKRAFT.....	53
6.3.1	<i>Upplysningsrekommendation</i>	53
6.3.2	<i>Anpassning till RR 18:s upplysningskrav i Q1</i>	53
6.3.3	<i>Bakomliggande faktorer</i>	55
7	SLUTSATSER.....	57
7.1	RR 18:S ÄNDAMÅLSENLIGHET	57
7.2	DEN HISTORISKA UTVECKLINGEN	58
7.3	RR 18:S GENOMSLAGSKRAFT.....	59
7.4	FÖRSLAG TILL VIDARE STUDIER	60
	KÄLLFÖRTECKNING.....	61
	 BILAGA 1, Frågeformulär, finansanalytiker	
	 BILAGA 2, Referensföretag	
	 BILAGA 3, Historisk utveckling 1990-2000	
	 BILAGA 4, Företag med resultat per aktie efter utspädning	
	 BILAGA 5, RR 18:s upplysningskrav och genomslagskraft	

1 Inledning

I detta inledande kapitel ges först en bakgrund till nyckeltalens utveckling och regleringen av nyckeltalet resultat per aktie. Därefter följer en problematisering som leder fram till uppsatsens syfte. Kapitlet avslutas med en disposition.

1.1 Bakgrund

Kapitalmarknaden har fått en alltmer framträdande roll i vårt samhälle, vilket har lett till att förutsättningarna för den externa redovisningen har förändrats under de senaste 20 åren. Efter kapitalmarknadens avreglering i slutet av 1980-talet har investeringar i aktier ökat.¹ Kapitalmarknadens ökade betydelse har emellertid ökat kravet på reglering, eftersom investerarnas tillgång till information vid en reglering blir likartad. Investerarnas förtroende för kapitalmarknaden är av väsentlig betydelse eftersom det kan påverka deras intresse för fortsatta placeringar.²

Behovet av nyckeltal har dock funnits sedan slutet av 1800-talet och uppkom när den externa kreditbedömningen ökade i omfattning. Behovet förändrades i takt med utvecklingen och nya nyckeltal tillkom, vilka alltmer kom till användning för prognosändamål. Ökad diversifiering i företagen har medfört att marknadens aktörer förfinat gamla och utvecklat nya nyckeltal för att kunna göra jämförelser mellan företag och över tiden. Det finns flera orsaker till varför antalet nyckeltal och dess användning har ökat. Det beror främst på den ökade mängden upplysningar som företagen tillhandahåller och som mottagarna inte har möjlighet att hantera på ett effektivt sätt. Upplysningarna kan bearbetas och förenklas med hjälp av nyckeltal. Vidare har aktiemarknaden under åren fått allt fler aktörer, vilka har ställt krav på att nyckeltal skall redovisas i årsredovisningarna.³

Ett nyckeltal, även kallat analysmått, baseras på information från företagets redovisning och information från aktiemarknaden. Genom att räkna fram olika nyckeltal bearbetas den befintliga informationen och blir användbar som ett underlag för olika beslutssituationer. Nyckeltal kan användas för att analysera många olika områden, såsom lönsamhet, finansiell ställning och aktiekursnivå. Ytterligare ett användningsområde är jämförelser över tiden och mellan företag.⁴

Nyckeltal har först under de senaste åren blivit föremål för rekommendationer, vilket kan bero på att de inte har haft någon genomslagskraft i lagstiftningen. Revisorerna

¹ Marton, Jan, *Accounting and stock markets, a study of swedish accounting for international investors and analysts*, (1998)

² Wahlström, Gunnar, *Nya förutsättningar för reglering av extern redovisning*, (2000), s. 1

³ Gandemo, Bertil, *Kreativitet i årsredovisningar*, (1990), s. 60 f

⁴ Haskel, Anders, *Lär dig tolka och förstå årsredovisningar*, (2000), s. 57

granskar inte nyckeltalen på samma sätt som de granskar redovisningen.⁵ Den historiska utvecklingen visar att nyckeltal har fått en mer central roll i årsredovisningen. Det nyckeltal som denna uppsats skall behandla, resultat per aktie, RPA, regleras numera genom Redovisningsrådets rekommendation RR 18. Denna rekommendation skall tillämpas på årsbokslut och delårsrapporter, vars räkenskapsår inleddes den 1 januari 2001⁶. Tidigare har det inte funnits någon svensk reglering på området förutom Finansanalytikernas rekommendation "Resultat och korrigering av historiska nyckeltal per aktie". Detta var den första rekommendation som SFF, Sveriges Finansanalytikers Förening, utgav, vilket skedde 1972. Rekommendationen har senare reviderats, sista gången detta skedde var 1999. Denna rekommendation är emellertid frivillig för företagen att följa och den har därmed inte samma status som Redovisningsrådets rekommendationer, vilka är kopplade till lagstiftning och Stockholmsbörsens noteringsavtal.⁷

Den första regleringen på området, internationellt sett, kom 1969 i form av APB, Accounting Principles Board, Opinion No 15, "Earnings per share". RPA var betydelsefullt för aktörerna på marknaden och därmed fanns ett behov av en enhetlig beräkningsmetod för att nyckeltalet skulle kunna användas för jämförelser mellan olika företag. 1991 påbörjade FASB, Financial Accounting Standards Board, arbetet med att göra finansiella rapporter mer användbara för investerare, genom att öka den internationella jämförbarheten. Detta arbete ledde fram till utformningen av FAS 128, "Earnings per share", vilken trädde i kraft 1997. Ungefär samtidigt påbörjade IASC, International Accounting Standards Committee, ett liknande projekt som resulterade i IAS 33, "Earnings per share", vilken började gälla den 1 januari 1998. Anledningen till att dessa projekt genomfördes, var att kritik hade framkommit mot beräkningsmetoden av RPA. Metoden ansågs alltför komplex och godtycklig.⁸ IAS 33 ligger till grund för den svenska rekommendationen RR 18 och de överensstämmer i stort sett med varandra.⁹

Det övergripande målet med RPA är att förse investerare med en indikation av dels företagets värde och dels en prognos över framtida utdelningar.¹⁰ En akties pris skall motsvaras av värdet på de förväntade framtida utdelningarna idag. Storleken på utdelningarna påverkas i sin tur av bolagets lönsamhet. En lönsamhetsanalys är därför väsentlig för en placerare som skall fatta investeringsbeslut. Därmed är resultat per aktie ett av de mest centrala nyckeltalen i lönsamhetsanalysen.¹¹

RPA används även vid beräkning av p/e-talet, "price/earnings-ratio", vilket även benämns vinstmultiplikator. Detta nyckeltal visar hur många gånger resultatet per aktie som en investerare är villig att betala för aktien. Beräkningen görs genom att aktiekursen divideras med RPA. P/e-talet är vanligt förekommande vid bedömning av aktiens värderingsnivå.¹² Om inte beräkningsmetoderna för RPA är enhetliga, leder det till att även p/e-talet blir missvisande vid jämförelser mellan olika företag. På

⁵ Gandemo, Bertil, *Kreativitet i årsredovisningar*, (1990), s. 61

⁶ Redovisningsrådet, RR 18, "Resultat per aktie", augusti 2000, p. 45

⁷ Sveriges Finansanalytikers Förening, *Finansanalytikernas rekommendationer 2000*, (1999), s. 3 ff

⁸ Schroeder, Richard G. & Clark, Myrtle W., *Accounting Theory*, (1997), s. 15 f

⁹ Redovisningsrådet, RR 18, "Resultat per aktie", augusti 2000, p. 46

¹⁰ Schroeder, Richard G. & Clark, Myrtle W., *Accounting Theory*, (1997), s. 155

¹¹ Haskel, Anders, *Lär dig tolka och förstå årsredovisningar*, (2000), s. 57 ff

¹² *Ibid.*, s. 80

senare år har tendensen varit den att investerare använt nyckeltalet kassaflöde per aktie i stället för resultat per aktie. Detta har sin bakgrund i att företagen lätt kunde manipulera RPA genom exempelvis extraordinära poster och bokslutsdispositioner och därigenom få ett missvisande redovisat resultat. Följden blev att företagen tillämpade en kreativ redovisning och gavs möjlighet att redovisa ett alltför högt RPA. Därmed misslyckades nyckeltalet att varna investerarna när företagen började få problem. Trots bristerna har RPA en fördel gentemot kassaflödesmått eftersom det är lättförståeligt för de flesta användare.¹³

I och med att RR18 har trätt i kraft, skall företagen beräkna RPA före och efter utspädning. Följden blir även att upplysningar som tidigare varit frivilliga nu är obligatoriska. Företagen skall bl.a. upplysa om vilka belopp som använts i täljaren och nämnaren, samt hur genomsnittligt antal aktier beräknats. Förhoppningen är att rekommendationen skall leda till att jämförelser mellan företag underlättas genom ett konsekvent beräkningssätt.¹⁴

1.2 Problematisering

Utvecklingen av den externa redovisningens reglering kan påverkas av en offentlig debatt, vilket gör att regleringen anpassas till förändringar i samhället. Avregleringen av kapitalmarknaden i slutet av 1980-talet ledde till att fler internationella aktörer, med andra krav på upplysningar, trädde in på den svenska marknaden. De internationella influenserna gav upphov till ett behov av en harmoniserad redovisningsreglering, genom internationella rekommendationer. Genom en harmoniserad reglering av extern redovisning underlättas redovisning av information för utomstående, vilket möjliggör bedömningar och jämförelser mellan företag i olika länder.¹⁵ RR 18 är en direkt översättning av IAS 33, som i sin tur är jämförbar med FAS 128. Trots att det genom åren har upptäckts brister med RPA, är det möjligt att dessa rekommendationer, med likartade beräkningsmetoder, gör att investerarna återigen kan få en ökad tillit till nyckeltalets reliabilitet.

Utvecklingen i samhället avspeglas i regleringen av redovisningen. Under 1990-talet har framväxten av personalintensiva företag gjort att intresset för aktierelaterade incitamentsprogram har ökat. Möjligheten för företagen att använda sig av incitamentsprogram har utökats genom att lagen¹⁶ ändrades 1998 och gjorde det möjligt för företagen att emittera personaloptioner.¹⁷ Den ökade användningen av incitamentsprogram har medfört att de potentiella utspädningseffekterna har ökat i omfattning, vilket kan ha lett till det tilltagande behovet av en enhetlig beräkningsstandard av RPA.

¹³ Thomson, Richard, "Who needs earnings?", (1995), *Management Today*, June 1995, s. 56-59

¹⁴ Redovisningsrådet, RR 18 "Resultat per aktie", augusti 2000

¹⁵ Wahlström, Gunnar, *Nya förutsättningar för reglering av extern redovisning*, (2000), s. 7 ff

¹⁶ Se vidare SFS 1998:337

¹⁷ Rundfelt, Rolf, *Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 2000*, (2001), s. 27 ff, Nyllinge, Peter & Sörensson, Tomas, "Hitta moroten för att behålla duktiga medarbetare", <http://www.vencap.se>, 010429

Redovisningsrådets föreställningsram, som är en direkt översättning av IASC:s motsvarighet, skall bl.a. vägleda användarna i deras tolkning av information i finansiella rapporter. För att informationen skall vara användbar krävs att den kan användas som underlag vid ekonomiska beslut. Den debatt¹⁸ som har förekommit, främst i USA, har berört RPA:s betydelse och användbarhet, och ledde fram till utgivandet av FAS 128 och IAS 33. Då användningen av RPA på senare år har minskat, kan det ifrågasättas om upplysningar om RPA har den användbarhet som debatten och även RR 18 förmedlar. I Sverige har det inte förekommit någon debatt kring nyckeltalets användbarhet, vilket troligtvis kan bero på en minskad användning bland professionella användare. RR 18 skiljer sig från andra rekommendationer, då den inte ger någon påverkan på resultat- och balansräkning. Den medför inte heller förändrade redovisningsprinciper, utan kan ses som en rekommendation baserad på upplysningar åt användarna. Följden blir att kostnaden för att ta fram upplysningarna blir relativt begränsad, men även nyttan med nyckeltalet kan bli begränsad p.g.a. minskad användbarhet som analysmått. Nyttan och kostnad är en av de övergripande restriktioner som finns i föreställningsramen och denna restriktion avgör vad som kan och skall redovisas. Utifrån ovanstående diskussion finns det intresse för att undersöka hur bra RR 18:s ändamålsenlighet är, sett utifrån föreställningsramens syfte och kvalitativa egenskaper. Med ändamålsenlighet menas att RR 18 skall vara lämplig för sitt ändamål och därigenom leda till ett tillhandahållande av användbara upplysningar.

RPA skall, enligt RR 18, redovisas både före och efter utspädningseffekt. En utspädningseffekt kan uppkomma p.g.a. konvertibla skuldebrev, teckningsoptioner, köpoptioner etc, och innebär att resultatet som tillfaller tidigare aktieägare minskar. RPA före utspädning är historiskt, medan RPA efter utspädning visar hur nyckeltalet kan påverkas om och när utspädning inträffar. Dessa två mått är användbara för intressenterna vid analys av företagets framtida utveckling.¹⁹ Därför ligger det dels i aktieägarnas, dels i kapitalmarknadens intresse, att de upplyses om hur utspädningseffekterna påverkar resultat per aktie, vilket numera är ett krav enligt RR 18. Innan RR 18:s ikraftträdande hade företagen en större frihet i att själva avgöra vilka upplysningar om RPA som skulle lämnas.

Problematiken vid redovisning av RPA efter utspädning, ligger i att det tidigare inte har funnits någon enhetlig beräkningsstandard, vilket har försvårat jämförelser mellan olika företag.²⁰ Frågan är då om företagen trots avsaknaden av en rekommendation, ändå har haft en enhetlig beräkningsstandard. Tidigare studier om "disclosure"²¹, upplysningar, tar upp olika typer av upplysningar, bl.a. frivilliga och obligatoriska. Upplysningar om resultat per aktie har tidigare varit frivilliga och har därför kunnat utformas enligt företagets önskemål. I och med RR 18:s ikraftträdande blir vissa avgörande upplysningar för beräkning av RPA obligatoriska, vilket bör innebära mer

¹⁸ Se vidare Jerris, Scott I., "Earnings per share reporting: A movement toward international harmonization", *Journal of Applied Business Research*, spring 1998, vol 14, s. 11-20, Thompson, James H., (1997), "A new EPS: Seeking greater international comparability of accounting standards", *National Public Accountant*, november 1997, vol 42, s. 33-39, Knorr, Liesel, "IASC and FASB speaks with one voice on EPS", *Accountancy – International edition*, april 1997, s. 67

¹⁹ Schroeder, Richard G. & Clark, Myrtle W., *Accounting Theory*, (1997), s. 150 ff

²⁰ "Exposure draft on Earnings per share", *Management Accounting: Magazine for chartered management accountants*, september 1997, vol 75, s. 4

²¹ Se vidare Adrem, Anders H., *Essays on disclosure practices in Sweden – Causes and effects*, (1999), The Institute of Economic Research, Lund University

likartade årsredovisningar, då företagen måste ta hänsyn till dessa upplysningskrav i utformningen av finansiella rapporter. Att en upplysning är obligatorisk behöver inte innebära att det finns en bakomliggande rekommendation som reglerar upplysningarna. Upplysningar kan även ses som obligatoriska genom att tillräckligt många företag redovisar på ett likartat sätt.

Ovanstående diskussion gör det intressant att göra en jämförelse av företagens redovisning av RPA över en tioårsperiod, för att klargöra om det har funnits någon utarbetad praxis mellan företagen eller om SFF:s rekommendation har tillämpats. Om RR 18:s krav kommer att få en omedelbar genomslagskraft kan dock ifrågasättas. Rolf Rundfelt har i sina årliga granskningar av börsnoterade företags årsredovisningar, kommit fram till att efterlevnaden av redan gällande rekommendationer har varit bristande i flera fall, speciellt angående upplysningskrav²². Eftersom RR 18 är en rekommendation, som innebär en utökning av upplysningar i årsredovisningar och delårsrapporter, är det intressant att undersöka om RR 18 har fått en genomslagskraft i redovisningen.

Utifrån ovanstående har vi formulerat följande frågeställningar:

Hur bra är RR 18:s ändamålsenlighet, sett utifrån föreställningsramens syfte och kvalitativa egenskaper?

Har det funnits en enhetlig beräknings- och upplysningsstandard, sett ur ett tioårsperspektiv, vad gäller redovisningspraxis av RPA? Om inte, vilka skillnader har varit mest framträdande?

Redovisas upplysningar om RPA i enlighet med RR 18:s upplysningskrav, redan i företagens årsredovisningar för 2000, eller har kraven fått en genomslagskraft i den 1:a kvartalsrapporten för 2001?

1.3 Syfte

Syftet med uppsatsen är att analysera hur bra RR 18:s ändamålsenlighet är, utifrån föreställningsramens syfte och kvalitativa egenskaper. Syftet är även att klargöra om det innan RR 18:s ikraftträdande fanns en enhetlig beräknings- och upplysningsstandard angående RPA i redovisningspraxis, samt hur stor genomslagskraft RR 18 har fått.

1.4 Avgränsningar

I uppsatsen har vi avgränsat den empiriska delen i den bemärkelse att vi endast haft för avsikt att studera företag på A-listan, mest omsatta. Totalt har 22 företag studerats, varav 2 har setts som referensföretag. Vi har valt att studera över tidsperioden 1990

²² Rundfelt, Rolf, *Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 2000*, (2001), s. 9

till 2001, med inriktning på årsredovisningarna för 1990, 1995 och 2000, samt 1:a kvartalsrapporten för 2001.

Vid undersökningen av RR 18:s genomslagskraft avgränsar vi oss genom att endast studera huruvida RR 18:s upplysningskrav uppfylls, d.v.s. vi undersöker inte om beräkningarna överensstämmer med rekommendationens krav. Däremot har vi i den historiska tillbakablicken undersökt hur företagen har beräknat RPA, dock endast efter utspädning.

1.5 Disposition

Kapitel 1: Inledning

I detta inledande kapitel ges först en bakgrund till nyckeltalens utveckling och regleringen av nyckeltalet resultat per aktie. Därefter följer en problematisering som leder fram till uppsatsens syfte.

Kapitel 2: Metod

Kapitlet beskriver vilka metoder som har använts för att samla in litteratur och data inom ämnet. Vidare beskrivs den analysmodell som använts vid den empiriska undersökningen av årsredovisningar och delårsrapporter. Kritik mot använda källor diskuteras, varefter kapitlet avslutas med en metodutvärdering där alternativa tillvägagångssätt tas upp.

Kapitel 3: Teoretisk referensram

Detta kapitel belyser betydelsen av upplysningar och vilka olika typer av upplysningar som finns. IASC:s föreställningsram beskrivs, där redovisningens kvalitativa egenskaper tas upp. Kapitlet avslutas med att ta upp faktorer som påverkar regleringen av extern redovisning.

Kapitel 4: Reglering av resultat per aktie

Kapitlet inleds med en historisk utveckling av regleringen, vilken följs av en sammanfattning av RR 18 "Resultat per aktie". Avslutningsvis görs jämförelser mellan RR 18 och SFF:s rekommendation om resultat per aktie, samt mellan IAS 33 och FAS 128.

Kapitel 5: Granskning av årsredovisningar och delårsrapporter

I detta kapitel presenteras det empiriska materialet från våra studier av årsredovisningar och delårsrapporter, med hjälp av den analysmodell vi har använt. Utifrån modellen ges en översiktlig redogörelse av redovisningen av resultat per aktie och de upplysningar hänförliga till detta nyckeltal.

Kapitel 6: Analys

I detta kapitel gör vi en analys utifrån de frågeställningar vi ställt i vår problematisering. Vi analyserar först RR 18:s ändamålsenlighet, sett utifrån IASC:s föreställningsram, sedan historisk utveckling och till sist RR 18:s genomslagskraft.

Kapitel 7: Slutsatser

Efter att ha analyserat insamlat material kommer nu våra slutsatser att presenteras. Utgångspunkten är att besvara de frågor som ställdes i problematiseringen. Kapitlet avslutas med förslag till fortsatta studier.

2 Metod

Kapitlet beskriver vilka metoder som har använts för att samla in litteratur och data inom ämnet. Vidare beskrivs den analysmodell som använts vid den empiriska undersökningen av årsredovisningar och delårsrapporter. Kritik mot använda källor diskuteras, varefter kapitlet avslutas med en metodutvärdering där alternativa tillvägagångssätt tas upp.

2.1 Val av uppsatsämne

Vid val av uppsatsämne var vårt mål att fördjupa och bredda våra kunskaper inom externredovisning. Samtliga gruppmedlemmar hade en önskan om att en av Redovisningsrådets rekommendationer skulle ligga till grund för uppsatsen. Efter förslag från handledarna valdes den nyligen utgivna RR 18, Resultat per aktie. Då ingen tidigare uppsats har skrivits om detta nyckeltal, ansåg vi att det skulle ge ett värdefullt kunskapsbidrag att fördjupa sig i ämnet.

2.2 Övergripande angreppssätt

Det övergripande angreppssättet innebär ett sätt för forskaren att se på problemet och hur det skall angripas. Det kan uttryckas i olika termer som t.ex. perspektiv, modell och teori.²³ Vi har valt att dela in det övergripande angreppssättet i tre underkapitel; val av ansats, kvantitativ och kvalitativ undersökningsmetod, samt val av teori.

2.2.1 Val av ansats

Det finns olika syn på kopplingen mellan teori och empiri inom forskningen. En deduktiv ansats kan kallas för bevisföringens väg, vilken går ut på att utifrån generella principer dra slutsatser om enskilda händelser.²⁴ Genom att tidigare studier om upplysningar och IASC:s föreställningsram delvis har legat till grund för den empiriska analysen kan uppsatsen betraktas som deduktiv. Den teoretiska referensramen hjälper oss att dra empiriska slutsatser utifrån årsredovisningarna och delårsrapporterna. Den induktiva metoden kan kallas för upptäckens väg, genom att utgångspunkten i stället tas från empirin med syfte att bygga upp teorier.²⁵ Metoden kan även ses som induktiv eftersom vi analyserar företagens redovisning av RPA och drar generella slutsatser utifrån detta.

²³ Wiedersheim-Paul, Finn & Eriksson, Lars Torsten, *Att utreda forska och rapportera*, (1991), s. 51

²⁴ Andersen, Ib, *Den uppenbara verkligheten – Val av samhällsvetenskaplig metod*, (1998), s. 29 f

²⁵ Ibid.

I praktiken är det svårt att klart skilja mellan induktiva och deduktiva tillvägagångssätt vid samhällsvetenskapliga projekt, eftersom dessa är invävda i varandra och sker samtidigt under hela processen.²⁶ Vår metod kan därför beskrivas som abduktiv, eftersom det empiriska tillämpningsområdet utvecklas successivt och att teorin justeras och förfinas för att successivt omtolkas i förhållande till varandra, under uppsatsskrivandets gång.²⁷

2.2.2 Kvantitativ och kvalitativ undersökningsmetod

Det finns två övergripande undersökningsmetoder inom den samhällsvetenskapliga forskningen, den kvantitativa och den kvalitativa. Den kvantitativa metoden syftar till att fastställa en kvantitet, d.v.s. mäta hur mycket som finns av något, exempelvis genom statistiska bearbetnings- och analysmetoder.²⁸ Den kvalitativa metoden har som mål att beskriva en företeelses kvaliteter, d.v.s. dess egenskaper. Metodens syfte är framför allt att upptäcka och förstå de kvaliteter som tillsammans karakteriserar företeelsen i fråga.²⁹

Vi betraktar vår undersökningsmetod både som kvalitativ och kvantitativ. Metoden är kvalitativ, då vi i vår empiriska studie vill se hur de upplysningar som berör resultat per aktie redovisas och hur det leder fram till en förståelse för beräkningen av nyckeltalet. Andra kvalitativa inslag är de intervjuer till företag och finansanalytiker som har genomförts via e-mail. Syftet med dessa intervjuer har varit att få finansanalytikerns och företagets syn på användningen av RPA. Studien har även kvantitativa inslag, då analysen baseras på ett begränsat antal upplysningar från många företag och därmed är mätbar, d.v.s. kan uttryckas i sifferform.

2.2.3 Val av teori

Avsikten med den teoretiska referensramen är att på ett tydligare sätt kunna analysera våra frågeställningar och dra slutsatser, som till viss del kan förklaras utifrån teorin. För att få en djupare förståelse för upplysningarnas funktion i årsredovisningen, har vi valt att i uppsatsen behandla tidigare studier om upplysningar. Dessa behandlar bl.a. obligatoriska och frivilliga upplysningar, samt fullständiga, tillräckliga och rättvisa upplysningar. För att kunna uppnå vårt syfte med att klargöra RR 18:s ändamålsenlighet har vi valt att utgå från IASC:s föreställningsram, som bl.a. innehåller syftet med finansiella rapporter och de kvalitativa egenskaper som information måste ha för att vara användbar.

²⁶ Andersen, Ib, *Den uppenbara verkligheten – Val av samhällsvetenskaplig metod*, (1998), s. 30

²⁷ Alvesson, Mats & Sköldberg, Kaj, *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, (1994), s. 41 ff

²⁸ Eneroth, Bo, *Hur mäter man "vackert"? Grundbok i kvalitativ metod*, (1989), s. 7 ff

²⁹ *Ibid.*, s. 47 ff

FAR, Föreningen Auktoriserade Revisorer, har i sin engelska ordbok översatt ordet ”disclosure” med upplysning och särredovisning. Vi har i uppsatsen valt att använda oss av begreppet upplysning som en översättning för ”disclosure”.

2.3 Handgripligt angreppssätt

Nedan redogörs för hur vi handgripligen har gått tillväga vid författandet av uppsatsen, vilket innebär att vi redogör för hur insamlingen av litteratur och data har gått till. För att få en överblick över vad som fanns skrivet inom ämnet och som skulle kunna vara av intresse för oss, började vi vårt arbete med att leta lämplig litteratur. Hur stort material som behövs samlas in beror dels på problemformuleringen, dels på hur mycket material som kan samlas in, innan mättnad uppstår³⁰.

2.3.1 Litteraturinsamling

Det var viktigt för arbetet med uppsatsen att erhålla bra litteratur i ett så tidigt skede som möjligt. Inledningsvis granskade vi tidigare uppsatser och artiklar inom närliggande områden, som bl.a. behandlade aktievärdering, nyckeltal, incitamentsprogram och olika redovisningsrekommendationer. Utifrån källförteckningarna i dessa uppsatser och forskningsartiklar, fick vi en bra hjälp för den fortsatta litteraturinsamlingen.

Uppsatserna sökte vi efter i uppsatsregistret på Ekonomiska biblioteket, vid Lunds Universitet. Vi fick via en artikel i *Dagens Industri*³¹ tips om en tidigare magisteruppsats om incitamentsprogram, skriven vid Handelshögskolan i Göteborg. Sökning efter litteratur med koppling till vårt ämnesval inleddes med efterforskningar i databaserna Lolita och Libris. Vid användning av sökord som exempelvis ”upplysningar”, ”resultat per aktie”, ”vinst per aktie” och ”utspädningseffekt”, samt de engelska motsvarigheterna till dessa begrepp, fann vi mycket av den litteratur som vi sedan har använt oss av. De använda artiklarna har vi främst hittat via databaserna Affärsdata, EBSCO och FAR. Vi har även funnit relevant information via Internet, t.ex. har FASB:s, IASC:s, RR:s och SFF:s hemsidor varit av intresse. Vi fick dessutom låna relevant litteratur om disclosure av våra handledare.

³⁰ Patel, Runa & Davidson, Bo, *Forskningsmetodikens grunder*, (1994), s. 56

³¹ Åkerberg, Nina, ”IT-företag mörkar utspädning av aktier”, *Dagens Industri*, 000320

2.3.2 Datainsamling

Årsredovisningar och delårsrapporter

Vid urvalet av årsredovisningar utgick vi från A-listan - mest omsatta aktier, som består av 32 företag. Från listan bortsåg vi från FS-banken, Nordea, SEB, SHB och Skandia, eftersom banker och försäkringsbolag följer rekommendationer från Finansinspektionen. ABB, Astra Zeneca, Autoliv och Pharmacia bortföll p.g.a. att de följer amerikanska eller engelska redovisningsregler. Till sist föll även Investor bort, då de inte redovisar nyckeltalet resultat per aktie. Efter detta urval återstod 23 företag. Det skall påpekas att av dessa 23, följer Nokia och Stora Enso IASC:s redovisningsrekommendationer, varför vi valde att ha med dessa företag som referensföretag. IASC:s rekommendation om resultat per aktie trädde i kraft 1998 och därmed kan vi i dessa båda företag se hur en bra redovisning av resultat per aktie skall se ut.

Vi ringde eller e-mailade respektive företag och beställde årsredovisning för 2000, samt 1:a kvartalsrapporten för 2001. Av totalt 23 företag mottog vi rapporter från 22. Telia var det enda företag, som vi trots flera telefonsamtal med, inte fick några rapporter av. Vi valde att undersöka årsredovisningar för 2000 och kvartalsrapporter för det 1:a kvartalet 2001, för att klargöra huruvida RR 18:s ikraftträdande haft någon genomslagskraft på redovisningen. Årsredovisningarna för 1990 och 1995 valdes utifrån att vi ville studera de förändringar som ägt rum under en tioårsperiod. Vi valde 1990 och 1995 därför att upplysningarna i årsredovisningarna borde ha utvecklats under en så pass lång tidsperiod som fem år och att förändringarna därmed skulle vara mer märkbara. Dessa årsredovisningar lånades från Ekonomiska biblioteket. I vissa fall fanns inte rätt årsredovisning, vilket gjorde att vi istället fick välja året före eller året efter 1990 och 1995. Vissa företags tidiga årsredovisningar fanns inte tillgängliga på Ekonomiska biblioteket, varför vi kontaktade dessa företag via telefon, och beställde de önskade rapporterna.

E-mailintervjuer

För att kunna få en bild av RPA:s användbarhet i praktiken har vi via e-mail ställt frågor om RPA till finansanalytiker, se Bilaga 1. Urvalet av finansanalytiker gjordes utifrån SFF:s lista över auktoriserade finansanalytiker, vilken finns tillgänglig på deras hemsida. Av totalt 139 finansanalytiker valdes 50, utifrån kriteriet att deras arbetsgivare skulle stå angiven på listan, för att på så sätt snabbt kunna få tillgång till e-mailadresser. Senare valde vi att komplettera med finansanalytiker som inte är auktoriserade, då vi insåg att svarsbortfallet från första urvalet skulle bli stort. Dessa analytiker valdes utifrån våra undersökningsföretags årsredovisningar, som ofta uppger vilka finansanalytiker som följer de olika företagen. Urvalet resulterade i att vi e-mailade frågor till ytterligare 20 finansanalytiker. Av totalt 70 finansanalytiker svarade 5 på frågorna, 37 meddelade att de inte kunde svara och 28 svarade inte alls. Svaren från finansanalytikerna kommer att behandlas konfidentiellt, d.v.s. med anonymitet.

Vi kontaktade även de undersökta företagen, för att via e-mail ställa frågor om deras redovisning av RPA. Svaren har sammanfattats och använts vid analys av den historiska utvecklingen. Av 20 företag svarade 8 på frågorna, 7 svarade att de inte hade tid, och 5 svarade inte alls. Dessa frågor har inte skickats till våra referensföretag eftersom de inte tillämpar svenska redovisningsrekommendationer.

Anledningen till att vi valde att genomföra intervjuerna via e-mail, berodde på det stora antal finansanalytiker och företag som skulle kontaktas. Alternativet hade varit att kontakta personerna via telefon, men detta hade troligtvis blivit en lång process, vars resultat inte hade givit mer än e-mailintervjuerna.

2.3.3 Analysmodell

Efter att ha fördelat företagens årsredovisningar för 2000 och 1:a kvartalsrapporten 2001 mellan oss, diskuterade vi vad som var väsentligt att ta upp. Vi kom fram till att vi skulle sammanställa 3 olika tabeller. Den första tabellen skulle visa hur företagen har utvecklats under en tioårsperiod, när det gäller använt begrepp, om de upplyser om utspädningseffekterna, anger justerat resultat och dess påverkan, samt genomsnittligt antal aktier och dess påverkan. Den andra tabellen skulle visa i vilken utsträckning företagen följer RR 18:s upplysningskrav i Q1. Referensföretagen, Nokia och Stora Enso sammanställdes i en tredje tabell, med undantag för tabellen om RR 18:s upplysningskrav, eftersom företagen följer IAS. När sammanställningen var klar gjordes beräkningar om hur många företag som angav de olika upplysningarna och detta kontrollerades av samtliga i gruppen.

2.4 Källkritik

Syftet med källkritik är att avgöra om de använda källorna mäter det de utger sig för att mäta, d.v.s. om de har *validitet*, samt om källan är väsentlig för frågeställningen, d.v.s. om den har *relevans*. Vidare skall det inte finnas några systematiska felvariationer i källan, informationen som samlats in och de resultat som presenteras skall vara pålitliga³², d.v.s. ha *reliabilitet*. Vid bedömning av en källa finns det åtminstone tre viktiga källkritiska kriterier:³³

- *Samtidskrav*, om en återgivning av det som sagts, skett inom ett rimligt tidsperspektiv,
- *Tendenskritik*, uppgiftslämnaren kan ha ett eget intresse i frågan och på så sätt påverka ordval, uttryck och fakta, samt
- *Beroendekritik*, kontroll om olika källor är beroende av varandra, t.ex. när olika personer återger uppgifter som de hämtat från samma källa.

³² Kvale, Steinar, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, (1997)

³³ Wiedersheim-Paul, Finn & Eriksson, Lars Torsten, *Att utreda forska och rapportera*, (1997), s. 153 f

2.4.1 Litteratur

Tendens- och beroendekritik kan riktas mot den litteratur och de artiklar vi använt oss av. Författarna kan ha en viss uppfattning i en fråga eller ett problem, vilket kan påverka bokens eller artikelns utformning och slutsatser. Många gånger är det svårt att utläsa vilka åsikter som är författarnas egna och vad som kan betraktas som vedertagna fakta. Vi har dock varit medvetna om att författarna till den litteratur som vi använt oss av har egna åsikter, vilka har legat till grund för deras slutsatser. Därmed innehåller litteraturen subjektiva vinklingar av författarna. Eftersom litteraturen ibland hänvisar till samma källa, kan det finnas beroendekritik mot dessa. Vi anser dock att det är naturligt förekommande vid ett arbete med flera olika källor som belyser ett och samma ämne.

Redovisningsrådets rekommendation, RR 18, som vi har sammanfattat i uppsatsen, anser vi är fri från tendenskritik. Ett visst egenintresse kan förekomma, men då RR 18 är i princip en direkt översättning av IAS 33, ligger tendenskritiken i så fall i denna källa.

2.4.2 Data

Årsredovisningar och delårsrapporter

Vad gäller urvalet av årsredovisningar kan kritik riktas mot detta, då ett annorlunda urval kunde ha lett till ett annat resultat. Vårt val av noterade företag på A-listan, mest omsatta, gjordes för att få ett urval av de företag som i dag är noterade på Stockholmsbörsen. De företag som är noterade på A-listan, mest omsatta, utgjorde ett lagom antal företag att granska.

Uppgifterna som hämtats ur årsredovisningarna har validitet och relevans. Uppsatsens frågeställningar utgår delvis från undersökningar av årsredovisningar, vilket innebär att dessa blir den mest relevanta källan. Även reliabilitetskraven anser vi vara uppfyllt, då årsredovisningar kontrolleras och därmed inte innehåller några systematiska felvariationer. Viss tendenskritik kan emellertid förekomma, eftersom företaget kan ha ett eget intresse i att upplysningar framställs på ett visst sätt, eller inte alls tillhandahålls.

Vid studien av den historiska utvecklingen kunde vi valt att granska samtliga årsredovisningar under tioårsperioden, men eftersom inga obligatoriska rekommendationer har införts under perioden, utgick vi ifrån att några markanta skillnader mellan två på varandra följande år, inte skulle vara synbara. En annan möjlighet hade varit att granska årsredovisningar i ett ännu längre tidsperspektiv, men här finns det ett praktiskt problem, då det kan vara svårt att få tag på så gamla årsredovisningar.

E-mailintervjuer

Tendenskritik kan riktas mot det som i uppsatsen återges utifrån de genomförda e-mailintervjuerna. Det är intervjupersonerna som själva har skrivit ner svaren på frågorna och de har därmed haft möjlighet att kunna påverka ordval och uttryck. Uppgifterna kan ha präglats av intervjupersonernas egna intressen och personliga åsikter, vilket vi har försökt ta i beaktande när informationen har utnyttjats i uppsatsen.

Ytterligare kritik mot e-mailintervjuerna är att kommunikationsformen inte möjliggör en diskussion mellan parterna och lämpliga följdfrågor kan inte heller ställas. Om intervjupersonen inte förstår eller missuppfattar en fråga, finns det ingen möjlighet att direkt omformulera frågan, för att på så sätt få ett mer relevant svar. Trots detta anser vi att intervjuer via e-mail var det mest lämpliga för vår del, då det var ett stort antal finansanalytiker som skulle ta del av våra frågor. Det hade blivit en lång process att kontakta personerna via telefon och vi tror inte att resultatet hade givit mer än e-mailintervjuerna.

Eftersom svarsfrekvensen från finansanalytiker var låg, främst p.g.a. den korta svarstid som gavs, innebär det att några generella slutsatser inte kan dras utifrån svarmaterialet. Detta bör beaktas i läsandet av uppsatsen. Vi anser att reliabiliteten i svaren är tillfredsställande, då det inte finns någon anledning för dem att uppge felaktiga svar. Om vi hade intervjuat ett större antal personer kunde dock reliabiliteten i svaren ha blivit högre.

Analysmodell

Det kan finnas brister i den empiriska framställningen, eftersom vi har granskat en tredjedel av årsredovisningarna och delårsrapporterna vardera. Bristerna består i att vi kan ha tolkat upplysningar på olika sätt, vilket kan ha lett till felaktigheter i tabellerna. Dock anser vi att reliabiliteten är tillfredsställande, då vi diskuterat de upplysningarna i årsredovisningarna och delårsrapporterna, som var svåra att kategorisera. Den kvantitativa sammanställningen har kontrollerats ett flertal gånger eftersom justeringar gjorts kontinuerligt.

2.5 Metodutvärdering

Vid utvärdering av använd metod kan det konstateras att uppsatsen hade blivit mer omfattande om ett antal ytterligare faktorer hade tagits i akt. För att öka både validitet och reliabilitet kunde ett större antal intervjupersoner ha varit en lösning. Vi hade kunnat ta kontakt med företag och finansanalytiker vid ett tidigare skede av uppsatsarbetet. Det hade också varit bra om vi fann finansanalytiker som var väl insatta i nyckeltalet resultat per aktie och som ville bli intervjuade, så att vi kunde ha fått ett samtal om vilka problem som kan uppkomma vid beräkning.

För att få olika perspektiv på hur RPA upplyses och beräknas har vi studerat 20 företag som är noterade på Stockholmsbörsens A-lista, mest omsatta. Om urvalet av företag hade varit mer omfattande eller baserats på andra börslister, samt inriktats på en viss bransch, kunde uppsatsens resultat eventuellt ha blivit annorlunda.

3 Teoretisk referensram

Detta kapitel belyser betydelsen av upplysningar och vilka olika typer av upplysningar som finns. IASC:s föreställningsram beskrivs, där redovisningens kvalitativa egenskaper tas upp. Kapitlet avslutas med att ta upp faktorer som påverkar regleringen av extern redovisning.

Kapitlet inleds med en översiktlig beskrivning av några tidigare studier om ”disclosure”, vilka visar på upplysningars betydelse, de olika upplysningstyper som finns, samt de faktorer som påverkar tillgång och efterfrågan av upplysningar. Efter det diskuteras IASC:s föreställningsram, vilken kan ses som en generell teori om redovisning. Föreställningsramen beskriver de kvalitativa egenskaper som krävs för att information skall ses som användbar för användarna. Avslutningsvis tas vissa faktorer upp, som påverkar regleringen av redovisning och behovet av en redovisningsrekommendation om RPA.

3.1 Tidigare studier om upplysningar

3.1.1 Definition av ”disclosure”

Det finns ingen enhetlig definition av vad begreppet "disclosure" innebär. Enligt den vidaste definitionen innebär det helt enkelt publicerandet av information. Revisorer har en mer återhållsam syn på upplysningsbegreppet. De anser att upplysningar är information om företaget som publiceras i finansiella rapporter, oftast i årsredovisningen.³⁴ Det är denna definition som vi anser vara mest tillämplig i vår uppsats, p.g.a. att information och upplysningar likställs. Information definieras som ett meddelande, ofta i formen av ett dokument eller en hörbar eller synlig kommunikation. Informationen påverkar hur mottagaren uppfattar något och har därmed en effekt på hennes/hans omdöme och beteende. Information består av data som är relevant.³⁵ Definitionen på ”disclosure” är ibland ännu mer begränsad till att enbart innehålla de upplysningar i årsredovisningen, som inte ingår i balans- och resultaträkningen eller i finansieringsanalysen.³⁶

³⁴ Hendriksen, Eldon, van Breda, Michael F, *Accounting Theory*, (1992), s. 854

³⁵ Davenport & Prusak, *Working Knowledge-How Organisations Manage What They Know*, 1998

³⁶ Hendriksen, Eldon, van Breda, Michael F, *Accounting Theory*, (1992), s. 854

3.1.2 Olika typer av upplysningar

I den litteratur som finns angående ”disclosure” görs olika kategoriseringar utifrån upplysningstyper. En av dessa kategoriseringar innebär en uppdelning i frivilliga och obligatoriska upplysningar. Frivilliga upplysningar ges utöver de obligatoriska, vilka regleras genom existerande rekommendationer och lagstiftning. Rekommendationer utgivna av nationella och möjligtvis internationella normgivare, kan till stor del ses som obligatoriska för företag listade på börsen. Detta är fallet i Sverige, där Stockholmsbörsens noteringsavtal, kräver att företagen följer RR:s rekommendationer. Obligatoriska upplysningskrav representerar en tröskel för frivilliga upplysningar och bildar därmed en utgångspunkt för ett företags beslut, avseende vilka frivilliga upplysningar som skall ges.³⁷

Börsbolagens årsredovisningar innehåller generellt sett mycket frivilliga upplysningar. Omfattningen kan variera, men det har växt fram en praxis som gör att upplysningarna i många årsredovisningar är av likartad karaktär. Under de senaste femton åren har dessutom omfattningen och kvaliteten på de frivilliga upplysningarna ökat kraftigt. Orsaken till detta kan vara att företagen själva vill presentera den information som tillgodoser aktieägarnas allt högre krav. Därmed har de frivilliga upplysningarna blivit allt viktigare för företagen när de konkurrerar om det tillgängliga riskkapitalet på kapitalmarknaderna. Exempel på frivilliga upplysningar är data om företagets aktie, exempelvis utdelning per aktie, kursutvecklingen under året och eget kapital per aktie. De frivilliga upplysningarna är i de flesta fall nödvändiga för att det skall gå att genomföra en någorlunda heltäckande analys av företaget i fråga.³⁸ En annan bidragande orsak till varför omfattningen av frivilliga upplysningar är stor kan vara företagets noteringsstatus. Om företaget är noterat vid en internationell börs kan upplysningskraven där vara högre och kapitalmarknaden kan ha andra förväntningar på företaget. En anpassning efter det aktuella landets krav måste då ske, vilket kan leda till att fler frivilliga upplysningar lämnas.³⁹

En annan kategorisering som görs, är utifrån vilken mängd upplysningar som är önskvärd. Det finns tre sorters upplysningar som generellt anges, tillfredsställande, rättvisande och fullständiga⁴⁰. Den vanligaste typen är tillfredsställande upplysningar, vilka består av minsta möjliga antal upplysningar för att rapporten inte skall bli missvisande. Rättvisande och fullständiga upplysningar är mer entydiga informationsbegrepp. Rättvisande upplysningar kräver en etisk syn eftersom olika användare behandlas på lika sätt. Fullständiga upplysningar kräver en presentation av all relevant information. Ibland kan dessa ses som överflödiga upplysningar och är därför olämpliga. För mycket upplysningar kan vara skadligt eftersom presentationen av oviktiga detaljer skymmer den väsentliga informationen och gör finansiella rapporter svåra att tolka.⁴¹

³⁷ Adrem, Anders H., *Essays on disclosure practices in Sweden – Causes and effects*, (1999), s. 2 f

³⁸ Haskel, Anders, *Lär dig tolka och förstå årsredovisningar*, (2000), s.16 f

³⁹ Adrem, Anders H., *Essays on disclosure practices in Sweden – Causes and effects*, (1999), s. 34

⁴⁰ Motsvarande engelska begrepp: adequate, fair and full disclosure

⁴¹ Hendriksen, Eldon, van Breda, Michael F, *Accounting Theory*, (1992), s. 856

3.1.3 Tillgång och efterfrågan på upplysningar

Att lämna upplysningar utöver vad som är obligatoriskt är ett val som företagsledningen gör. De kan tillhandahålla de upplysningar som verkar relevant för analytiker, investerare och andra intressenter. Valets utfall beror på ledningens uppfattning om fördelarna med frivilliga upplysningar. Tillgången på upplysningar beror på de obligatoriska upplysningskraven, samt på kostnader och fördelar associerade med upplysningar. De obligatoriska kraven sätter miniminivån för de upplysningar som tillhandahålls.⁴²

För många företag finns det en mängd möjliga för- och nackdelar som följer med upplysningsbeslut. Den ekonomiska omgivningens komplexitet gör att det finns olika möjligheter och alternativ för företagsledningen angående upplysningar. Det finns ett antal fördelar med upplysningar, t.ex. direkta fördelar för aktieägare med en ökad riskfördelningsmöjlighet, ökat värde på det egna kapitalet, lägre kapitalkostnader, ökad aktielikviditet, ökad trovärdighet och mer precisa vinstprognoser. En ökad informationsgivning av företagsledningen resulterar i besparingar för investerare eftersom analytiker och andra inte själva behöver leta efter information. Det finns även nackdelar som medföljer upplysningar. Den största nackdelen med tillhandahållandet av upplysningar är kostnaden för produktion och spridning av information.⁴³

Efterfrågan på upplysningar härrör från inhemska och utländska aktörer på kapitalmarknaderna, exempelvis institutionella och privata investerare, analytiker och affärsjournalister. Dessa grupper kräver upplysningar för värdering och investeringssyften. Tillgångs- och efterfrågefaktorerna interagerar med varandra och utsätts för ständiga förändringar. Därmed förändras förutsättningarna för upplysningar över tiden, exempelvis kan nämnas de stora förändringar som kapitalmarknaderna har genomgått, vilket även har medfört andra upplysningsbehov. Förändringarna består i en ökad tillgång på riskkapital, en avreglering av den svenska aktiemarknaden och ett ökat antal investerare, förändringar i institutionellt vs privat ägande och ett ökat antal analytiker som följer svenska företag.⁴⁴

Ovanstående resonemang kommer att användas i analysen av den historiska utvecklingen av redovisningspraxis avseende RPA och RR 18:s genomslagskraft, vilken görs i kapitel 6. För att upplysningar skall vara användbara, krävs att vissa kvalitativa egenskaper uppfylls. Därför kommer nästa avsnitt att beskriva IASC:s föreställningsram, vilken tar upp informationens användbarhet för intressenterna och de krav som då måste vara tillgodosedda.

⁴² Adrem, Anders H., *Essays on disclosure practices in Sweden – Causes and effects*, (1999), s. 4

⁴³ Gibbins, Michael, Richardson, Alan J, Waterhouse John, *The management of financial disclosure: Theory and perspectives*, (1992), s. 37

⁴⁴ Adrem, Anders H., *Essays on disclosure practices in Sweden – Causes and effects*, (1999), s. 5 f

3.2 Konceptuella ramverk

Inom redovisningen finns s.k. konceptuella ramverk, vilka kan betraktas som en övergripande teori om redovisning. Teorin kan ses som en standard, efter vilken redovisningspraxis bedöms. Dessa ramverk innebär flera fördelar, exempelvis leder de till konsekventa rekommendationer. Vidare beskriver de redovisningens och de finansiella rapporternas natur, funktion och begränsningar. Ramverken skall bl.a. vara en hjälp vid utformningen av rekommendationer. De skall även öka användarnas förståelse för de finansiella rapporterna och de skall bidra till att jämförbarheten ökar.⁴⁵

Den normgivare som först utvecklade ett konceptuellt ramverk var FASB. Detta skedde mellan 1978 och 1986. Från början fanns sex konceptuella rekommendationer, men idag består ramverket av fyra rekommendationer. Dessa tar upp mål, kvalitativa egenskaper och principer inom redovisningen.⁴⁶ IASC utvecklade sin s.k. föreställningsram, "Framework for the preparation and presentation of financial statements", med utgångspunkt i FASB:s konceptuella ramverk. Föreställningsramen färdigställdes 1989 och översattes till svenska av Redovisningsrådet 1995.⁴⁷ IASC anser att det övergripande målet med redovisningen är att den skall tillhandahålla information, som är användbar för en bred grupp intressenter när de skall fatta ekonomiska beslut.⁴⁸

Argumenten för att utforma en föreställningsram är att det bidrar till att skapa en enhetlighet för redovisning av transaktioner med liknande innehåll. Dessutom underlättas förståelsen av redovisningsrekommendationer och det ger en vägledning för hantering av redovisningsfrågor, som inte regleras i någon rekommendation.⁴⁹

Föreställningsramen tar upp de finansiella rapporternas användare, som är nuvarande och potentiella investerare, anställda, långivare, leverantörer, kreditgivare, statliga myndigheter, kunder och samhället i övrigt. Dessa användare tar del av företagets finansiella rapporter för att tillgodose sina informationsbehov. Investerarna har ett behov av information som ett underlag för ekonomiska beslut. Aktieägarna har dessutom ett behov av information som hjälper dem att bedöma företagets förmåga att lämna utdelning.⁵⁰

Att upplysningarna skall kunna användas för att fatta ekonomiska beslut har att göra med förvaltarfunktionen. Företagsledningen är redovisningsskyldig gentemot aktieägarna i företaget, vilka tillhandahåller kapital och därmed vill veta hur ledningen har förvaltat detta. Upplysningar om hur ledningen har förvaltat kapitalet används av aktieägarna, för att utvärdera ledningens och företagets prestationer under perioden. Denna typ av upplysningar är tillbakablickande, d.v.s. de visar vad som har uppnåtts under året. Upplysningar för beslutsfattande kan även vara framtidsinriktade, eftersom

⁴⁵ Kam, Vernon, *Accounting Theory*, (1990), s. 45 ff

⁴⁶ Falkman, Pär, *Redovisningsteori*, (2000), s. 22

⁴⁷ Thomasson, Jan, *Extern redovisning och finansiell analys*, (1998), s. 14

⁴⁸ <http://www.iasc.org.uk>

⁴⁹ Redovisningsrådet, *Förord till Föreställningsram för utformning av finansiella rapporter* (1995)

⁵⁰ Redovisningsrådet, *Föreställningsram för utformning av finansiella rapporter*, (1995), p. 9

intressenterna behöver upplysningar för att kunna göra prognosmodeller över företags framtid.⁵¹

När intressenternas krav på upplysningar förändras, förändras även redovisningen. När det gäller intressenternas upplysningskrav måste revisorer och företag alltid hålla sig uppdaterade och sträva efter att förbättra kvaliteten på de upplysningar som tillhandahålls. Om inte upplysningarna upplevs som användbara av intressenterna, kommer de att söka information via andra källor.⁵²

3.2.1 Redovisningens kvalitativa egenskaper⁵³

Information blir inte användbar för användarna om inte de kvalitativa egenskaperna är uppfyllda. De primära och viktigaste kvalitativa egenskaper som ingår i föreställningsramen är följande:

- Begriplighet
- Relevans
- Tillförlitlighet
- Jämförbarhet

Vissa av dessa begrepp innehåller i sin tur sekundära egenskaper, som förtydligar de övergripande egenskaperna.

Informationen som lämnas i de finansiella rapporterna skall vara *lättbegriplig* för användarna. Det förutsätts dock att användarna har en rimlig kunskapsnivå när det gäller ekonomi och redovisning och är villiga att flitigt granska informationen.

För att informationen skall vara användbar som ett beslutsunderlag måste den vara *relevant* för användarna. Föreställningsramen uppger att: ”Informationen är relevant om den påverkar användarnas beslut genom att underlätta bedömningen av inträffade, aktuella och framtida händelser eller genom att bekräfta eller korrigera tidigare bedömningar.”

Informationen kan vara både framåtriktad och bekräftande på samma gång och dessa roller är kopplade till varandra. Framåtriktad information kan således sägas ha *prognosrelevans*. För att upplysningen skall vara relevant måste den även kunna användas till uppföljning och kontroll av företaget, d.v.s. upplysningen måste ha *återföringsrelevans*. De historiska upplysningarna ökar kunskapen om de beslut som redan fattats och denna kunskap kan vara till hjälp vid liknande framtida beslutssituationer. När prognostiserad information jämförs med det aktuella utfallet fås feedback på redan fattade beslut.⁵⁴

⁵¹ Kam, Vernon, *Accounting Theory*, (1990), s.48

⁵² Ibid., s.47 ff

⁵³ Redovisningsrådet, *Föreställningsram för utformning av finansiella rapporter*, (1995), p. 24–44, om inte annat anges.

⁵⁴ Kam, Vernon, *Accounting Theory*, (1990), s.53 ff, Falkman, Pär, *Teori för redovisning*, (2000), s. 63

Begreppet *väsentlighet* är primärt kopplat till relevans. Informationen ses som väsentlig om en felaktighet eller ett utelämnande påverkar användarnas beslut. Graden av väsentlighet är beroende av felets omfattning och på omständigheterna kring dess utelämnande eller fel. Därmed är väsentlighet mer en tröskelnivå, än en grundläggande kvalitativ egenskap.

Tillförlitlig är upplysningen om den representerar det den påstår sig representera, d.v.s. den innehåller inga väsentliga fel och är inte vinklad. Tillförlitlighetsbegreppet kan delas upp i flera sekundära begrepp, vilka är korrekt bild, innebörd och form, neutralitet, försiktighet och fullständighet. Det begrepp som vi anser vara relevant för uppsatsen är fullständighet. Denna egenskap innebär att informationen måste vara fullständig inom för vad som anses väsentligt i förhållande till vad det kostar att ta fram informationen. ”Utelämnad information kan medföra att informationen blir oriktig eller vilseledande och därför varken tillförlitlig eller relevant.”

Användarna måste ges möjlighet att jämföra de finansiella rapporter som företaget lämnar över en längre period, samt kunna jämföra olika företags finansiella rapporter. Värderingsprinciper och presentationstekniker måste därmed utformas på ett likformigt sätt, dels över tiden och dels mellan olika företag.⁵⁵ För att en jämförelse över tiden skall vara möjlig, måste de finansiella rapporterna innehålla jämförelseuppgifter avseende tidigare perioder.⁵⁶

En avvägning mellan nytta och kostnad utgör en övergripande restriktion för vad som kan och skall redovisas. Fördelarna med informationen måste vara större än de kostnader som är förknippade med att ta fram informationen. Det är svårt att göra en avvägning mellan nytta och kostnad, då nyttan och kostnaderna inte alltid faller på de intressenter som de är avsedda för.

Ramverken har utsatts för kritik från olika håll. Ramverken har sina brister och fungerar inte i praktiken när det gäller att lösa specifika redovisningsproblem och bestämma innehållet i redovisningsrekommendationer.⁵⁷ De negligerar ekonomiska och politiska krafter när redovisningsrekommendationer skall utvecklas, vilket är en anledning till att det har fått en begränsad betydelse i praktikens externa redovisning. Anledningen till varför ekonomiska teorier och ramverk är svåra att använda vid reglering av extern redovisning i praktiken, beror på att redovisningsrekommendationer oftast utvecklas ur det som ses som god praxis.⁵⁸

Beskrivningen av föreställningsramen kommer att vara utgångspunkten för analysen av RR 18:s ändamålsenlighet i kapitel 6. Regleringen av den externa redovisningen påverkas av flera faktorer, såsom offentlig debatt, harmonisering och internationalisering. Återstoden av kapitlet kommer att behandla dessa olika faktorer.

⁵⁵ Redovisningsrådet, *Föreställningsram för utformning av finansiella rapporter*, (1995), p. 39

⁵⁶ *Ibid.*, p. 42

⁵⁷ Hjelström, Tomas & Lagerström Anja, ”Behövs det ett ramverk för svensk redovisning – och vem skall utforma det?”, *Balans*, nr 10 1995. s. 12-18

⁵⁸ Wahlström, Gunnar, *Nya förutsättningar för reglering av extern redovisning*, (2000), s. 78

3.3 Vad påverkar regleringen av extern redovisning

Syftet med att redovisa information för utomstående intressenter är att möjliggöra bedömningar och jämförelser, företag emellan. Informationsredovisningen kan därmed inte ske på ett sätt som företaget själv avgör, eftersom enhetlighet och jämförbarhet ställer krav på allmängiltiga normer.⁵⁹ Normgivare har genom historien varit inriktade på att reglera en fråga i taget. Det ställs ständigt nya krav på regleringen i vårt land p.g.a. de produkter och marknader, som finansiella innovationer skapar. En början till ny reglering kan uppstå genom att det skapas en offentlig debatt. Regleringen anpassas genom en offentlig debatt till förändringar i samhället. Ofta har det varit revisorer som har varit den mest inflytelserika gruppen över regleringen av extern redovisning, vilket beror på att de har upptäckt att praxis kan vara vilseledande. Därför har en offentlig debatt en viktig roll, genom att den får redovisningens aktörer att diskutera sinsemellan och finna nya lösningar på aktuella problem.⁶⁰

Utformningen av redovisningsrekommendationer kan ses som ett förlopp, där olika intressen skall komma överens. Utvecklingen av redovisningsrekommendationer är dels en förhandlingsprocess och dels ett resultat av empiriska upptäckter.⁶¹ Regleringen av den externa redovisningen tog ett steg närmare marknaden när noteringsavtalet på Stockholmsbörsen förändrades 1995. Företagen blev tvingade att i årsredovisningen upplysa om väsentliga avvikelser från Redovisningsrådets rekommendationer, vilket bidrog till att Redovisningsrådet fick en ställning som den normgivande organisationen. När användarna kommer närmare dem som utformar redovisningsrekommendationer ökar acceptansen av regleringen och risken för motstånd mot normgivaren minskar.⁶²

3.3.1 Praxis påverkan på årsredovisningar

Normbildningen har gått från att tidigare ha varit en bekräftelse av praxis till att bli alltmer föreskrivande och institutionaliserad. Normer har en legitimitet som påverkar praxis, medan de normgivande institutionerna (RR, IASC, FASB etc.) har en auktoritet, vilket dock inte avgör normernas genomslag i praxis, utan det gör normernas ändamålsenlighet.⁶³

Innehållet i årsredovisningar kan förändras genom påverkan av olika faktorer som influerar den praxis som finns i årsredovisningar. En offentlig debatt är en faktor som kan påverka praxis. Producenter av årsredovisningar kan få idéer från debattartiklar, om vilken information som skall presenteras och hur presentationen skall ske. Diskussioner och utbyte av åsikter mellan debattörer, leder till utveckling av praxis genom att de som skriver årsredovisningar, läser debattartiklar. Genom förekomsten av en offentlig debatt kan företag bli föregångare till reglering.. Därmed kan företag påverka praxis direkt, eftersom ny redovisningspraxis sprids genom att företag läser

⁵⁹ Jönsson, Sten, *Eliten och normerna*, (1985), s. 28

⁶⁰ Wahlström, Gunnar, *Nya förutsättningar för reglering av extern redovisning*, (2000), s. 7

⁶¹ *Ibid.*, s. 8

⁶² *Ibid.*, s. 216

⁶³ Jönsson, Sten, *Eliten och normerna*, (1985), s. 43

varandras årsredovisningar. Vissa företag kan även ses som föregångare eftersom de anger sådan information som normgivare anser vara betydelsefull, vilket kan leda till att reglering utformas.⁶⁴

Händelser på den internationella kapitalmarknaden kan ge upphov till en offentlig debatt i Sverige, exempelvis förslag till förbättrad praxis från internationella normgivande organisationer. En debatt uppkommer genom att dessa förslag kan strida mot existerande reglering och praxis i Sverige. Den internationella harmoniseringen av redovisning skapar reglering i Sverige. Svensk praxis påverkas även genom att de svenska företag som är noterade på börsen i New York upprättar extern redovisning enligt krav från SEC. Därmed kan amerikansk praxis influera och förbättra innehållet i svenska årsredovisningar.⁶⁵

3.3.2 Internationalisering och harmonisering

Information om hur de internationella kapitalmarknadernas krav påverkar rapportbeteendet i multinationella företag är av intresse för internationella normgivare, exempelvis IASC. Även nationella normgivare som följer utvecklingen av IAS för nationell implementering har ett intresse i detta. Konkurrensen om kapitalet på den internationella kapitalmarknaden, medför att företag frivilligt lämnar upplysningar utöver de obligatoriska kraven.⁶⁶

Trenden mot internationalisering av kapitalmarknaderna kan reducera skillnaderna i redovisningspraxis mellan internationellt noterade företag och de som är nationellt noterade. Detta beror till viss del på influenserna från internationella kapitalmarknadskrav på nationella kapitalmarknader och genom investeringar över gränserna. I Sverige har kapitalmarknaden genomgått dramatiska förändringar under de två senaste årtiondena, från en segmenterad marknad till en integrerad del av dagens nätverk av nationella kapitalmarknader. De restriktioner som 1940 lades på utländska företag, utländska aktier och kapital riktat till utländska investerare lättades på 70- och 80-talet. Restriktionerna avskaffades helt 1989. Restriktionerna för utländska investerare som ville köpa svenska aktier avskaffades i två steg, 1992 och 1994. Avregleringen av den svenska aktiemarknaden har lett till en stor ökning av kapitalinvesteringar över gränserna.⁶⁷ Normgivningen har historiskt sett påverkats av statens inflytande, vilket alltsedan avregleringen av kapitalmarknaden har minskat. Kapitalmarknaden har fått större inflytande på redovisningen, vilket har gjort att kraven på reglering har förändrats. Kapitalmarknadens ökade betydelse gör att det är kraven från investerare och kreditgivare som styr innehållet i redovisningen och driver dess utveckling framåt.⁶⁸

En annan internationell trend är harmoniseringen av redovisningen. Influenser från internationella normgivare, som IASC, har ökat betydligt. RR:s rekommendationer

⁶⁴ Wahlström, Gunnar, *Nya förutsättningar för reglering av extern redovisning*, (2000), s. 127

⁶⁵ Wahlström, Gunnar, *Nya förutsättningar för reglering av extern redovisning*, (2000), s. 128

⁶⁶ Adrem, Anders H., *Essays on disclosure practices in Sweden – Causes and effects*, (1999), s. 86

⁶⁷ *Ibid.*, s. 88 f

⁶⁸ Wahlström, Gunnar, *Nya förutsättningar för reglering av extern redovisning*, (2000), s. 213

skall vara i linje med IAS. Även Stockholmsbörsen är involverad i denna process, då det ökar deras trovärdighet gentemot utländska investerare. Harmoniseringen minskar skillnaderna i redovisningspraxis mellan nationella och multinationella företag.⁶⁹

Aktiemarknader med ett stort antal anonyma investerare skapar ett behov för publik och standardiserad information, som distribueras till alla användare vid samma tidpunkt. På så sätt undviks utnyttjandet av insider information. Detta antas leda till att kapitalmarknaderna blir mer effektiva som mellanhänder. För att uppnå en lämplig nivå av standardisering i praxis, används reglering som stöds av professionella revisorer. Om redovisningen inte är standardiserad kan aktiemarknadens användare få problem vid jämförelser av den värdeskapande processen i olika företag.⁷⁰

Ovanstående avsnitt kommer att användas i analysen av den historiska utvecklingen och i analysen av RR 18:s genomslagskraft, se vidare kap. 6.

Nästa kapitel kommer att behandla regleringen av RPA, historiskt sett och i dagsläget.

⁶⁹ Adrem, Anders H., *Essays on disclosure practices in Sweden – Causes and effects*, (1999), s. 89 f

⁷⁰ Marton, Jan, *Accounting and stock markets, a study of swedish accounting for international investors and analysts*, (1998), s. 24 f

4 Reglering av resultat per aktie

Kapitlet inleds med en historisk utveckling av regleringen, vilken följs av en sammanfattning av RR 18 "Resultat per aktie". Avslutningsvis görs jämförelser mellan RR 18 och SFF:s rekommendation om resultat per aktie, samt mellan IAS 33 och FAS 128.

Detta kapitel tar sin början i en historisk tillbakablick av regleringen av RPA, ur ett internationellt perspektiv. Därefter ges en kort inblick i två väsentliga företeelser som har en stor betydelse för beräkningen av RPA, incitamentsprogram och utspädningseffekter. Nästa delavsnitt sammanfattar RR 18, för att läsaren skall få en förståelse för beräkningsmetoder och upplysningskrav. Kapitlet avslutas med jämförelser mellan IAS 33 och FAS 128, samt RR 18 och SFF. Detta görs för att visa på rekommendationernas likheter och skillnader.

4.1 Historisk utveckling

Resultat per aktie är ett av de mest använda finansiella måtten när det gäller att mäta ett företags prestationer. Aktieägare använder måttet för att bedöma ledningens prestation. Investerare använder måttet för att räkna ut p/e-talet, vilket används när investerare skall fatta köp- och säljbeslut. Den tillit som investerare har till p/e-talet har skapat en kraft för att etablera en enhetlig internationell standard för rapportering av RPA.⁷¹

Den första rekommendationen avseende resultat per aktie utgavs 1969 av APB, Accounting Principles Board. Allt sedan dess har beräknings- och redovisningsmetoderna kritiserats av användare, främst analytiker och akademiker. Kritiken har främst gått ut på att rekommendationen, APB Opinion No 15, krävde olika antaganden vid beräkningarna och att metoderna upplevdes som godtyckliga och komplexa. Ett bevis för detta är att AICPA publicerade hela 102 stycken s.k. accounting interpretations angående APB Opinion No 15, fram till 1971. Vidare visade empiriska undersökningar att reglerna för resultat per aktie blev missförstådda av dem som upprättade årsredovisningarna och av revisorerna. Därmed tillämpades inte alltid reglerna på ett korrekt sätt.⁷²

I och med införandet av APB Opinion No 15, blev redovisning av RPA obligatoriskt⁷³. Rekommendationen krävde att företag med en komplex kapitalstruktur

⁷¹ Jerris, Scott I., "Earnings per share reporting: A movement toward international harmonization", *Journal of Applied Business Research*, spring 1998, vol 14, s. 11

⁷² Thompson, James H., "A new EPS: Seeking greater international comparability of accounting standards", *National Public Accountant*, november 1997, vol 42, s. 33

⁷³ Schroeder, Richard G, Clark, Myrtle W, *Accounting Theory*, (1997), s. 151

skulle presentera två olika beräkningar av RPA i resultaträkningen, dels primärt RPA⁷⁴ och dels RPA, med hänsyn till full utspädningseffekt⁷⁵. Företag som hade en enklare kapitalstruktur behövde bara redovisa en beräkning, resultat per stamaktie. Denna beräkning liknade RPA före utspädning⁷⁶, som var vanligt förekommande utanför USA. Det var bara två andra länder, förutom USA, som krävde redovisning av primärt RPA, de övriga krävde bara RPA före utspädning eller RPA både före och efter utspädning.⁷⁷ Det största problemet med rekommendationen var hur antalet stamaktier skulle beräknas för det primära resultatet per aktie. Detta skulle reflektera den utspädning av aktieägarnas resultat som uppkom som en följd av ökningen av stamaktier, p.g.a. en trolig konvertering av potentiella stamaktier. Användarna ville istället att det primära resultatet per aktie inte skulle ta hänsyn till utspädningen.⁷⁸ Som ett svar på den kritik som framkom, påbörjade FASB arbetet med en ny rekommendation, FAS 128 "Earnings per share", vars mål var att förenkla beräkningsmetoderna och göra principerna i USA mer kompatibla med principerna i andra länder, samt med IASC:s principer.⁷⁹ Det primära resultatet per aktie har i FAS 128 ersatts med RPA före utspädning, vilket inte reflekterar någon utspädning. Rekommendationen kräver att RPA skall redovisas i direkt anslutning till resultaträkningen.⁸⁰

1991 påbörjade FASB ett projekt, vars mål var att göra finansiella rapporter mer användbara för investerare och kreditgivare. Detta skulle uppnås genom att öka den internationella jämförbarheten mellan olika redovisningsrekommendationer och genom att öka dess kvalitet. En del av projektet var att identifiera delprojekt som kunde uppnå en bred internationell acceptans på relativt kort tid. Dessutom skulle samarbetsprojekt med andra internationella normgivare initieras. Projektet inleddes med ett samarbete med IASC angående RPA.⁸¹

IASC inledde sitt arbete med den nya rekommendationen 1990, efter förslag från IOSCO, International Organisation of Securities Commissions, och andra medlemsorgan. Samtidigt framkom argument att IASC inte borde ge ut en rekommendation om resultat per aktie, eftersom det är ett verktyg som används av finansanalytiker. Istället borde IASC reglera de upplysningar som behövs för att räkna ut nyckeltalet, men låta användarna själv göra den slutliga beräkningen.⁸² Målet med rekommendationen var att utarbeta gemensamma beräkningsmetoder och presentation av resultat per aktie, som skulle underlätta internationella jämförelser. Anledningen till detta var att resultat per aktie är ett av de mest använda finansiella måtten. Även

⁷⁴ Primary earnings per share

⁷⁵ Fully diluted earnings per share

⁷⁶ Basic earnings per share

⁷⁷ Thompson, James H., "A new EPS: Seeking greater international comparability of accounting standards", *National Public Accountant*, november 1997, vol 42, s. 33

⁷⁸ Meeting, David T. & Law, David B., "Simplifying EPS", *Journal of Accountancy*, augusti 1997, volym 184, s. 61

⁷⁹ Thompson, James H., "A new EPS: Seeking greater international comparability of accounting standards", *National Public Accountant*, november 1997, vol 42, s. 33

⁸⁰ Meeting, David T. & Law, David B., "Simplifying EPS", *Journal of Accountancy*, augusti 1997, volym 184, s. 61

⁸¹ Thompson, James H., "A new EPS: Seeking greater international comparability of accounting standards", *National Public Accountant*, november 1997, vol 42, s. 33

⁸² Knorr, Liesel, "IASC and FASB speaks with one voice on EPS", *Accountancy – International edition*, april 1997, s. 67

om uppgifterna kan ha ett begränsat värde, p.g.a. att det finns olika nationella metoder för att bestämma resultat, ansåg IASC och FASB att om nämnaren kunde räknas ut på ett enhetligt sätt skulle detta vara en förbättring av den internationella rapporteringen.⁸³ Både IASC:s och FASB:s rekommendationer fokuserar enbart på att bestämma hur antalet aktier, d.v.s. nämnaren, skall räknas ut. De båda organisationerna arbetade tillsammans för att lösa frågor som hade med antalet aktier att göra. Anledningen till fokuseringen på antalet aktier var att det ansågs finnas större enhetlighet och mindre komplexitet kring dessa beräkningar, jämfört med hur resultatet mäts.⁸⁴

IASC:s och FASB:s rekommendationer kommer att påverka intressenternas förväntningar på den aktieinformation som tillhandahålls av de stora företagen. Nationella normgivare, bland annat i Storbritannien, anser att jämförbarhet mellan resultat per aktie, som är det centrala måttet vid investeringsanalyser, är ett viktigt mål. Därför stöder de utvecklingen av en internationellt accepterad metod för uträkning och presentation av detta nyckeltal. Att IASC och FASB valde att utveckla gemensamma och likartade regler på området, sågs som ett litet men användbart steg i riktningen mot en harmonisering av finansiella rapporter.⁸⁵

4.2 Incitamentsprogram och utspädningseffekt

Det har under 1990-talet blivit allt vanligare med incitamentsprogram i noterade aktiebolag. Incitamentsprogram syftar till att motivera de anställda och locka till sig nya medarbetare, d.v.s. det är olika typer av belöningssystem.⁸⁶ Den form av incitamentsprogram som har ökat mest är personaloptioner, ett optionsprogram som möjliggjordes genom lagstiftning⁸⁷ 1998. Den form av optionsprogram som har funnits längst är konvertibla skuldebrev, som blev möjliga för företagen att emittera 1976. Detta år blev det även möjligt för företagen att ge ut skuldebrev med fristående teckningsoptioner, vilket har varit vanligt förekommande för särskilt personer i företagsledningarna.⁸⁸

Användningen av köpoptioner blev möjlig år 2000, då aktiebolagen fick tillåtelse att köpa tillbaka egna aktier. Innan dess kunde företagen inte ställa ut egna köpoptioner, utan ett närstående företag fick ställa ut optionerna istället.⁸⁹

Med utspädningseffekt menas att antalet aktier i företaget ökar och att därmed aktieägarnas ägarandel minskar när nya aktier emitteras⁹⁰. Det finns olika typer av

⁸³ Thompson, James H., "A new EPS: Seeking greater international comparability of accounting standards", *National Public Accountant*, november 1997, vol 42, s. 33

⁸⁴ Meeting, David T. & Law, David B., "Simplifying EPS", *Journal of Accountancy*, augusti 1997, volym 184, s. 61

⁸⁵ "Exposure draft on Earnings per share", *Management Accounting: Magazine for chartered management accountants*, september 1997, vol 75, s. 4

⁸⁶ Skog, Rolf, "Incitamentsprogram – köpoptioner: Vad är god sed på aktiemarknaden?", *Balans* nr 1 2000, s. 28-33

⁸⁷ Se vidare SFS 1998:337

⁸⁸ Rundfelt, Rolf, *Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 2000*, (2001), s. 27 ff

⁸⁹ Ibid.

utspädning; utspädning av äganderätt, utspädning av marknadsvärde och utspädning av bokfört värde och resultat.⁹¹ Vid varje emission som sker med avvikelse från aktieägarnas företrädesrätt uppstår en utspädning, i kapital- och rösthänseende, som aktieägarna får kännas vid. Exempel på när en utspädningseffekt kan uppkomma är vid nyteckning av aktier, enligt ett optionsprogram, eller när konvertibler konverteras till aktier⁹². Utspädning innebär en förlust för de nuvarande aktieägarna och resultatet blir att aktieägarnas andel i företagets tillgångar, framtida kassaflöde och framtida vinster blir lägre.⁹³

Aktiemarknadsnämnden, AMN, vars syfte är att verka för god sed på den svenska aktiemarknaden, har vid olika tillfällen uttalat sig om vad som är god sed när det gäller incitamentsprogram och utspädningseffekter. I ett av deras uttalande från 1989, ansåg de att utspädningseffekten på aktiekapitalet och röstetalet i normalfallet, vid full konvertering och med utgångspunkt i att lånet fulltecknats, inte borde överstiga fem procent, räknat på det totala antalet aktier och röster.⁹⁴ I USA är tumregeln att utspädningen inte bör överstiga 20 %⁹⁵. Enligt AMN borde det här tas hänsyn till den sammanlagda effekten vid full konvertering. Endast om särskilda skäl föreligger borde en större utspädning accepteras och då i begränsad omfattning. Enligt AMN borde en högre utspädningseffekt accepteras vid emission i ett dotterbolag, särskilt om aktiekapitalet var litet.⁹⁶

I ett senare uttalande från 1998 omprövas den tidigare femprocentsgränsen och AMN anförde att det är mindre lämpligt att stå fast vid en huvudregel, som innebär ett bestämt procenttal i fråga om vilken utspädningsgrad som kan anses godtagbar. I snabbt expanderande företag som är personalintensiva, kan det finnas behov av emissioner som leder till en mer omfattande utspädning. När det gäller att skapa rättvisa mellan olika personalgrupper, exempelvis efter fusioner, och när marknadsvärdet är litet i relation till antalet anställda, kan en procentgräns medföra problem. Femprocentsgränsen kan enligt AMN fortfarande tjäna som ett riktmärke för vad marknaden normalt bedömer som lämplig, beträffande utspädningseffekten vid personalemissioner i noterade företag. Det bör enligt AMN inte strida mot god sed på aktiemarknaden om utspädningseffekten avviker i större eller i mindre mån.⁹⁷

⁹⁰ Friberg, Carl & Karnå, Joakim, *Redovisning av incitamentsprogram – En studie av svenska noterade IT-företag*, (1999)

⁹¹ Ross, Stephen A., Westerfield, Randolph w. & Jaffe, Jeffrey, *Corporate Finance*, (1999), s. 857

⁹² Friberg, Carl & Karnå, Joakim, *Redovisning av incitamentsprogram – En studie av svenska noterade IT-företag*, (1999)

⁹³ Skog, Rolf, "Incitamentsprogram – köpoptioner: Vad är god sed på aktiemarknaden? Aktier, konvertibler, teckningsoptioner och syntetiska optioner", *Balans* nr 2 2000, s. 15-21

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Affärsvärlden, "Artimplant: se upp med optionerna", (971008)

⁹⁶ Skog, Rolf, "Incitamentsprogram – köpoptioner: Vad är god sed på aktiemarknaden? Aktier, konvertibler, teckningsoptioner och syntetiska optioner", *Balans* nr 2 2000 s. 15-21

⁹⁷ Ibid.

4.3 RR 18 Resultat per aktie⁹⁸

4.3.1 Syfte och tillämpningsområde

Rekommendationens syfte är att jämförelser mellan olika företag och över tiden skall förbättras, genom att principer anges för beräkning och redovisning av RPA. I första hand beskrivs hur beräkning skall ske av antalet aktier, d.v.s. nämnaren. Redovisningsrådet medger att nyckeltalet kan ha ett begränsat värde, då företagen använder olika metoder för att avgöra vad som är resultat, men att redovisningen blir mer homogen om antalet aktier kan beräknas på ett enhetligt sätt.

De företag som skall tillämpa rekommendationen är de ”vars aktier är föremål för allmän handel och av företag som står i begrepp att ansöka om notering av sina aktier vid börs eller auktoriserad marknadsplats”. Om företaget ingår i en koncern behöver endast koncernen beräkna RPA.

4.3.2 Definitioner

I rekommendationen definieras vissa väsentliga begrepp, vilka redogörs för nedan:

- Stamaktier = ”aktier som är efterställda andra aktier”.
- Potentiella stamaktier = ”värdepapper eller andra avtal som kan berättiga innehavaren att erhålla stamaktier”. Exempel på potentiella stamaktier är bl.a. teckningsoptioner, konvertibla skuldebrev och optionsavtal.
- Verkligt värde = ”det belopp till vilket en tillgång skulle kunna överlåtas eller en skuld regleras, mellan kunniga parter som är oberoende av varandra och som har ett intresse av att transaktionen genomförs”.

4.3.3 Resultat per aktie före utspädning

Vid beräkning av RPA före utspädning divideras periodens resultat hänförligt till stamaktierna med ett vägt genomsnitt av periodens stamaktier.

$$\frac{\text{Periodens resultat hänförligt till stamaktierna}}{\text{Vägt genomsnitt av antalet stamaktier under perioden}} = \text{resultat per aktie före utspädning}$$

⁹⁸ Redovisningsrådet, RR 18 ”Resultat per aktie”, augusti 2000

Beräkning av resultat

Periodens resultat hänförligt till stamaktierna är detsamma som redovisat resultat minus utdelning på preferensaktier. När resultatet beräknas skall samtliga resultatposter ingå, såsom extraordinära poster, periodens skattekostnad och minoritetsandel.

Utdelningen på preferensaktier omfattar dels föreslagen utdelning på preferensaktier, vilka saknar rätt till kumulativ utdelning, dels utdelning på preferensaktier med rätt till kumulativ utdelning oavsett om bolagsstämmebeslut föreligger eller inte. Här skall uppmärksammas att utdelning som avser tidigare perioder inte ingår i beloppet.

Redovisat resultat – utdelning på preferensaktier = periodens resultat hänförligt till stamaktier

Beräkning av antalet aktier

Antalet aktier under perioden skall utgöras av ett vägt genomsnitt av utestående stamaktier. Anledningen till att beräkningen avser ett vägt genomsnitt är att antalet aktier kan variera under året, p.g.a. nyemissioner eller inlösen av egna aktier. Det vägda genomsnittet beräknas med utgångspunkt i antalet stamaktier vid periodens början, vilka sedan justeras för nyemissioner och återköp/inlösen som gjorts under perioden. Till sist multipliceras detta med en vägningsfaktor. Vägningsfaktorn är ”det antal dagar som ett visst antal stamaktier varit utestående i förhållande till det totala antalet dagar i perioden”. Nyemitterade aktier tas med i det vägda genomsnittet från likviddagen.

Antal stamaktier vid periodens början +/- nyemissioner och återköp/inlösen gjorda under perioden \times vägningsfaktor = vägt genomsnitt

Antalet dagar ett visst antal aktier varit utestående i förhållande till det totala antalet dagar i perioden = vägningsfaktor

Rekommendationen visar ett exempel på hur beräkningen av det vägda genomsnittliga antalet aktier skall gå till, vilket visas på nästa sida.

20X1		Utestående aktier
1/1	Ingående balans (5 mån, utestående)	1.700
31/5	Nyemission av 800 aktier (6 mån, utestående)	2.500
1/12	Inlösen av 250 aktier (1 mån, utestående)	2.250
31/12	Utgående balans	2.250
Det vägda genomsnittliga antalet aktier:		
$(1.700 \times 5/12) + (2.500 \times 6/12) + (2.250 \times 1/12) = 2.146$		

Figur 1 Beräkning av genomsnittligt antal aktier

Vid företagsförvärv där stamaktier utgör en del av köpeskillingen sker medräkningen av aktierna i det vägda genomsnittet på två olika sätt. Om förvärvet redovisas enligt förvärvsmetoden inräknas aktierna från förvärvstidpunkten. Det företag som har gjort förvärvet innefattar det köpta företags resultat i koncernens resultat från förvärvstidpunkten. Om det är ett samgående som ägt rum, redovisas detta enligt poolningsmetoden. Medräkningen av stamaktierna sker i samtliga perioder som redovisningen omfattar, p.g.a. att de handlingar som upprättas betraktar de samgående företagen som om de alltid utgjort en enhet. Beräkning av antal aktier sker genom att aktierna i det formellt förvärvade företaget först omräknas till aktier i det formella moderföretaget. Efter det sker en summering av det vägda genomsnittet i båda företagen och summan utgör det antal som används.

En emission kan vara beroende av vissa villkor och stamaktierna räknas i det fallet som utestående först när samtliga villkor är uppfyllda. Detsamma gäller när företaget åtagit sig att lösa in aktier beroende av villkor. Det vägda genomsnittliga antalet stamaktier måste justeras för transaktioner som ändrat antalet aktier men som inte inneburit att nytt kapital skjutits till eller återbetalats till ägarna. Exempel på sådana transaktioner är: fondemission, aktiesplit, ett fondemissionselement i en nyemission eller sammanläggning av aktier. Ett fondemissionselement uppkommer i en nyemission där de gamla aktieägarna har företrädesrätt. Emissionskursen sätts där ofta lägre än det verkliga värdet på aktien, d.v.s. börskursen.

Vid beräkning av RPA för perioder före nyemission sker uträkningen av antalet stamaktier enligt följande: antalet utestående stamaktier vid tidpunkten för emissionen justeras med stamaktiernas verkliga värde omedelbart innan avskiljandet av teckningsrätten dividerat med stamaktiens teoretiska värde efter avskiljandet av teckningsrätt. Det teoretiska värdet efter avskiljandet av teckningsrätt fås genom att summera samtliga stamaktiers verkliga värde, innan avskiljandet av teckningsrätt med emissionslikviden och efter det dividera summan med antalet stamaktier efter emissionen.

Antal utestående stamaktier vid tidpunkten för emissionen justeras med:	
Stamaktiens verkliga värde omedelbart innan avskiljande av teckningsrätt	= justerings-
Stamaktiens teoretiska värde efter avskiljandet av teckningsrätt	faktor
Verkligt värde på samtliga stamaktier innan avskiljandet av teckningsrätt	
+ emissionslikvid	
Antal stamaktier efter emissionen	= stamaktiens teoretiska värde

4.3.4 Resultat per aktie efter utspädning

Vid beräkning av RPA efter utspädning skall både periodens resultat och det vägda genomsnittliga antalet stamaktier justeras för den utspädningseffekt som potentiella stamaktier ger upphov till.

Beräkning av resultat

Periodens resultat hänförligt till stamaktierna består av redovisat resultat minus utdelning för preferensaktier. Detta belopp justeras för utdelningar på preferensaktier och andra aktier som utgör potentiella stamaktier och som dragits av vid beräkningen av ovanstående belopp, redovisade räntekostnader på potentiella stamaktier, samt förändringar av intäkter och kostnader som kan uppkomma som en följd av konvertering av potentiella stamaktier.

Redovisat resultat – utdelning på preferensaktier = periodens resultat hänförligt till stamaktier

Beloppet justeras för utdelningar på preferensaktier och andra aktier som utgör potentiella stamaktier och som dragits av vid beräkningen av ovanstående belopp. Beloppet justeras även för redovisade räntekostnader på potentiella stamaktier, samt förändringar av intäkter och kostnader vilka kan uppkomma som en följd av konvertering av potentiella stamaktier.

När de potentiella stamaktierna konverteras till stamaktier bortfaller ovanstående utdelningar, räntekostnader och övriga intäkter och kostnader. Ägarna till de nya aktierna får istället del i resultatet som tillfaller stamaktierna. Följden blir att periodens resultat skall ökas med beloppet som avser de bortfallna utdelningarna, räntekostnaderna och övriga intäkter och kostnader. Med övriga kostnader avses de avgifter och periodiseringsposter som påverkar den redovisade räntekostnaden. Beloppet för utdelningar etc. justeras även för därtill hänförliga skatter som belastar företaget.

Exempel avseende konvertibla skuldebrev

Resultat	1.003
Antal utestående stamaktier	1.000
Resultat per aktie (f. utspädning)	1,00
Konvertibla skuldebrev (10 konvertibla skuldebrev kan konverteras till 3 stamaktier)	100
Räntekostnader hänförliga till det konvertibla skuldebrevet	10
Skatt hänförlig till räntekostnaden (innefattar både aktuell och uppskjuten skatt)	3
Justerat resultat (1.003 + 10 – 3)	1.010
Antal aktier som konvertiblerna kan konverteras till (3 × 10)	30
Antal aktier vid beräkning av resultat per aktie efter utspädning (1000 + 30)	1.030
Resultat per aktie efter utspädning (1.010/1.030)	0,98

Figur 2 RPA efter utspädning med hänsyn till konvertibla skuldebrev

När vissa potentiella stamaktier konverteras kan följdändringar i övriga intäkter och kostnader uppstå. Exempelvis så kan den minskade räntekostnaden hänförlig till potentiella stamaktier och den därav följande ökningen av periodens resultat göra att kostnaderna för resultatdelning med de anställda ökar. Vid beräkning av RPA efter utspädning skall resultatet justeras för sådana följdändringar.

Beräkning av antalet aktier

Antalet stamaktier skall utgöras av ett vägt genomsnittligt antal utestående stamaktier, som justeras för transaktioner som ändrat antalet aktier utan att nytt kapital tillskjutits eller återbetalats. Dessutom skall ett tillägg göras för det vägda genomsnittliga antalet aktier vilka tillkommer om samtliga potentiella stamaktier, som ger upphov till en utspädningseffekt, konverteras. Konverteringstidpunkten anses infalla vid periodens början eller vid tidpunkten för emissionen, om den infaller senare.

Antal stamaktier vid periodens början +/- nyemissioner och återköp/inlösen gjorda under perioden \times vägningsfaktor = vägt genomsnitt

Justeras för transaktioner som ändrat antalet aktier utan att nytt kapital tillskjutits eller återbetalats. Vidare görs ett tillägg för det vägda genomsnittliga antalet aktier vilka tillkommer om samtliga potentiella stamaktier, som ger upphov till en utspädningseffekt, konverteras.

Stamaktier, som är beroende av vissa emitteringsvillkor, räknas som utestående först när samtliga villkor är uppfyllda. Aktierna inräknas från periodens början, eller när utgivningsbeslutet fattades, om det infaller senare. Om villkoren inte uppfylls, utgörs antalet aktier av det antal som skulle ha emitterats om utgången av perioden även utgjorde utgången av avtalsperioden för dessa aktier. Det är inte tillåtet för företagen att i efterhand räkna om nyckeltalet om villkoren inte är uppfyllda vid utgången av avtalsperioden.

Potentiella stamaktier som emitteras av dotterbolag, joint venture eller intressebolag och är konvertibla till stamaktier i moderbolaget, medtas vid beräkningen av RPA efter utspädning. Detta görs endast om de ger upphov till en utspädningseffekt i koncernens resultat per aktie.

När det gäller utestående teckningsoptioner förutsätts att dessa utnyttjas för teckning av nya stamaktier. Vidare antas att företaget får en betalning som motsvarar nuvärdet av teckningskursen. Utspädningseffekten uppkommer om nuvärdet av teckningskursen är lägre än stamaktiernas verkliga värde. Effekten framkommer som en skillnad mellan antalet aktier som optionsinnehavarna har rätt att teckna och det antal aktier värderade till verkligt värde, som denna teckningslikvid motsvarar. Skillnaden behandlas som en emission av aktier för vilka bolaget inte får någon betalning. Stamaktiernas verkliga värde beräknas här utifrån den genomsnittliga

aktiekursen under redovisningsperioden. Genomsnittlig aktiekurs kan exempelvis beräknas utifrån kursen en viss dag varje månad. Genomsnittet fås genom att summera uppgifterna för de månader som omfattas.

Vid beräkning av RPA efter utspädning beaktas teckningsoptionernas utspädningseffekt enligt följande:

- Ett visst antal aktier antas emitteras till periodens genomsnittliga verkliga värde. När aktierna värderas till verkligt värde uppkommer ingen utspädningseffekt och därmed bortses från dem vid beräkningen.
- Det överskjutande antalet aktier antas emitteras utan betalning. Här uppstår en utspädningseffekt och denna läggs till antalet utestående aktier vid beräkning av RPA efter utspädning.

Om optionerna är noterade bör en annan beräkningsmetod användas. Metoden går ut på att öka antalet aktier i proportion till optionsrätternas totala marknadsvärde, i förhållande till företagets totala börsvärde.

Potentiella stamaktier

En utspädningseffekt uppkommer endast om konverteringen till stamaktier medför ett försämrat RPA före extraordinära poster för kvarvarande verksamheter. Vid test huruvida någon utspädningseffekt uppstår eller inte, är utgångspunkten resultat före extraordinära poster för kvarvarande verksamheter, med ett tillägg för ev. utdelning på preferensaktier. Om konverteringen av de potentiella stamaktierna medför ett höjt RPA, uppkommer ingen utspädningseffekt och vid beräkning av RPA efter utspädning skall företaget bortse från dessa potentiella stamaktier. Varje slag av potentiella stamaktier skall bedömas för sig och för att maximera utspädningseffekten skall de potentiella stamaktier med störst utspädningseffekt beaktas först.

Potentiella stamaktier beaktas endast för den tid de varit utestående, vilket även gäller för de som löpt ut under perioden. De som under perioden konverteras till stamaktier beaktas vid beräkning efter utspädning för tiden fram till konverteringen. För tiden därefter tas de nya stamaktierna med vid beräkning av RPA både före och efter utspädning.

4.3.5 Jämförelsetal

Antalet utestående stamaktier och potentiella stamaktier kan öka som en följd av en fondemission eller en aktiesplit. De kan även minska p.g.a. en sammanläggning. Sker detta måste företaget räkna om RPA före och efter utspädning för alla jämförelseperioder. I det fall förändringen inträffar efter utgången av perioden men innan redovisningshandlingarna avgetts, skall beräkningen baseras på det nya antalet aktier och detta måste anges. RPA skall dessutom justeras för alla perioder med hänsyn till byten av redovisningsprinciper och vid samgåenden, vilka redovisats enligt poolningsmetoden.

Rekommendationen uppmuntrar företagen att beskriva de händelser och transaktioner som förändrar antalet stamaktier eller potentiella stamaktier och sker efter utgången av perioden. Händelserna och transaktionerna skall vara så väsentliga att bristande information kan leda till felaktiga beslut från de som läser redovisningen.

4.3.6 Upplivningskrav

Företagen måste lämna upplysningar om RPA både före och efter utspädning. Nyckeltalet skall redovisas i ”direkt anslutning till resultaträkningen”. Samma information skall lämnas för de perioder som redovisas för jämförelseändamål. Om emissioner av flera aktieslag har skett, där dessa har rätt till olika andelar i resultatet, skall uppgifter lämnas separat för varje aktieslag. Även om RPA skulle vara negativt, skall informationen lämnas både före och efter utspädning.

Upplysningar måste lämnas om vilket belopp som använts i täljaren, d.v.s. resultat, både före och efter utspädning, samt en avstämning mellan dessa belopp och redovisat resultat. Vidare skall information om det vägda genomsnittliga antalet stamaktier lämnas, både före och efter utspädning. Företaget skall förklara varför siffrorna skiljer sig åt.

Rekommendationen stadgar även att det är önskvärt att företagen lämnar information om avtalsvillkor, som påverkar beräkningen av RPA och utspädningseffekten. Vid sidan av resultat per aktie kan företagen även lämna andra upplysningar om belopp per aktie. Om de då utgår från något annat resultatbegrepp än det som beskrivits i rekommendationen, skall det genomsnittliga antalet aktier beräknas enligt rekommendationen. Finns det använda resultatbegreppet inte med i resultaträkningen, måste det anges hur beräkningen skett.

4.4 Jämförelse mellan IAS 33 och FAS 128

IASC inledde projektet med att utarbeta en rekommendation avseende resultat per aktie i april 1990, efter påtryckningar från IOSCO och ett antal styrelsemedlemmar från IASC. Projektet skulle bli det första som fullföljdes i samverkan med ICCFAA, International Coordinating Committee of Financial Analysts Associations. FASB påbörjade sitt projekt om redovisning av resultat per aktie i mars 1994, med syftet att dels förenkla beräkningen och dels ge ut en rapport förenlig med rekommendationer i andra länder.⁹⁹

När IASC och FASB publicerade sina utkast till rekommendationerna avseende resultat per aktie i januari 1996, var det få områden inom vilka de hade kommit fram till olika slutsatser. Enbart en skillnad återstod och den gällde upplivningskraven. FAS 128 kräver upplysningar om antal aktier i kvarvarande verksamhet, om årets nettoresultat och om det är användbart, före extraordinära händelser, avvecklad verksamhet eller den ackumulerade effekten av ändrade redovisningsprinciper i en

⁹⁹ Knorr, Liesel, IASC and FASB speak with one voice on EPS, *Accountancy- international edition*, april 1997

period. IAS 33 kräver endast att om företaget har använt ett resultatbegrepp, som inte är hänförligt till resultaträkningen, skall de upplysa om beräkningsmetoden för detta resultat.¹⁰⁰

IASC tror att om nämnaren, d.v.s. antal aktier, kan beräknas på ett konsekvent sätt i olika företag, kommer det att leda till en väsentlig förbättring av den finansiella rapporteringen. Både IAS 33 och FAS 128 har sin tyngdpunkt på nämnaren i beräkningen av resultat per aktie och inte på resultatbegreppet i täljaren.¹⁰¹

De parallella projekt som IASC och FASB arbetat med sedan 1994 utmynnade i nästan identiska rekommendationer. IAS 33 trädde i kraft den 1 januari 1998 och FAS 128 den 15 december 1997.¹⁰² Tack vare dessa rekommendationer kommer resultat per aktie före utspädning bli jämförbart mellan företag i olika länder och redovisas i resultaträkningen. Vidare kommer resultat per aktie efter utspädning bli mer jämförbart, eftersom FASB och IASC kommer att använda samma "treasury stock"-metod vid fastställandet av utspädningseffekten från optioner och "if-converted"-metoden vid fastställandet av den potentiella utspädningseffekten från konvertibla skuldebrev. "Treasury stock"-metoden används för att bestämma ökningen av antalet aktier vid inlösen av optioner. Vid beräkningen antas att optionerna, som ger upphov till utspädning, ges ut vid början av räkenskapsperioden och att intäkterna används av företaget till att återköpa egna aktier under samma period. Ökningen i nämnaren är lika med skillnaden mellan antalet utgivna aktier och antalet återköpta aktier. "If-converted"-metoden används för att uppskatta förändringen i resultat per aktie, hänförligt till konvertibla skuldebrev och konvertibla preferensaktier. Konverteringen antas ske i början av perioden. Ökningen av antalet aktier fås genom att multiplicera antalet skuldebrev som konverteras med en justeringsfaktor.¹⁰³

Användandet av likartade beräkningsmetoder är ett viktigt led i arbetet med att göra internationella rekommendationer fullständigt harmoniserade med nationella rekommendationer. Målet är att göra finansiella rapporter mer användbara för investerare och kreditgivare, genom att öka den internationella jämförbarheten. Inte förrän en ökad jämförbarhet går att uppnå, kommer investerares och företagsledares behov vara uppfyllda.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Knorr, Liesel, IASC and FASB speak with one voice on EPS, *Accountancy- international edition*, april 1997

¹⁰¹ Knorr, Liesel, IASC and FASB speak with one voice on EPS, *Accountancy- international edition*, april 1997

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Jerris, Scott I., Earnings per share reporting: A movement toward international harmonization, *Journal of Applied Business Research*, Spring 98, vol.14 Issue 2

¹⁰⁴ "IASB issues standard on Earnings Per Share after successful harmonisation project with FASB", *International Accounting Standards Committee News*, 970221

4.5 Jämförelse mellan RR 18 och SFF ”Resultat och korrigeringar av historiska nyckeltal per aktie”

SFF:s rekommendation gavs ut första gången 1972 och har därefter blivit reviderad. Senast gången detta gjordes var 1999. Denna rekommendation överensstämmer i allt väsentligt med IASC:s och FASB:s rekommendationer på området, vilka har redogjorts för ovan.¹⁰⁵ När RR 18 trädde i kraft ersatte denna SFF:s rekommendation.¹⁰⁶ Det skall påpekas att SFF:s rekommendation i första hand vänder sig till finansanalytiker, som ett hjälpmedel i deras arbete. Rekommendationen innehåller även önskemål om upplysningar som företagen bör lämna, men det är inget krav.¹⁰⁷ Redovisningsrådets rekommendation vänder sig i första hand till företag och innehåller olika krav som företagen måste följa.

SFF har haft IASC och FASB som förebilder för sin rekommendation, vilket även Redovisningsrådet haft, då RR 18 i stort sett är en översättning av IAS 33. Följden blir att de båda rekommendationerna överensstämmer till stora delar. Beräkningarna av resultat före och efter utspädning utgår från samma principer och justeringar skall ske för bl.a. emissioner, inlösen och splitrar. Identiska beräkningsmetoder visas för utestående optionsrätter och konverteringslån. Den mest övergripande skillnaden är att SFF:s rekommendation inte är lika omfattande och detaljrik som RR 18 är. Vissa mer specifika skillnader mellan rekommendationerna finns också, vilka kommer att redogöras för nedan.

Finansanalytikernas rekommendation uppger att om företagets resultat innehåller väsentliga jämförelsestörande poster, skall företaget upplysa om dessa. Detta sker lämpligast genom att företaget anger i vilken omfattning resultat per aktie har påverkats av dessa poster, exempelvis genom att uppge att resultatet per aktie på 12 SEK har påverkats positivt av en reavinst med 1 SEK per aktie. Detta tas inte upp i RR 18.

Om företagen inte lämnar tillräcklig information om tidpunkter för emissioner, kan antalet aktier beräknas på ett förenklat sätt, enligt SFF. Beräkningen görs då som ett genomsnitt vid periodens början och slut. Motsvarande förenklingsregel finns inte i RR 18, vilket kan bero på att den vänder sig till företagen. När de skall räkna ut sitt resultat per aktie har de tillgång till alla nödvändiga uppgifter om emissionstidpunkter och liknande.

Båda rekommendationerna förespråkar korrigering av tidigare års resultat per aktie för jämförelseändamål. Om en fondemission, en split eller en nyemission med fondemissionselement har ägt rum, måste de tidigare årens resultat per aktie räknas

¹⁰⁵ Sveriges Finansanalytikers Förening, (1999), *Finansanalytikernas rekommendationer 2000*, s. 9

¹⁰⁶ Rundfelt, Rolf, *Tendenser i årsbolagens årsredovisningar 1999*, (2000), s. 152

¹⁰⁷ Sveriges Finansanalytikers Förening, (1999), *Finansanalytikernas rekommendationer 2000*, s. 7

om. SFF och RR använder sig av lite olika metoder för att beräkna justeringen, men det justerade resultatet per aktie blir lika oavsett vilken metod som används.

Sammanfattningsvis kan konstateras att den internationella debatten om komplexa och godtyckliga beräkningsmetoder, har lett fram till att de rekommendationer om RPA som finns i dagsläget har en mycket hög grad av överensstämmelse. Upplyningskraven i RR 18 har använts som utgångspunkt för analysen av rekommendationens genomslagskraft, vilken görs i kapitel 6. I detta kapitel görs även en analys av RR 18:s ändamålsenlighet.

Nästa kapitel innehåller den information som har samlats in i den empiriska studien av årsredovisningar och delårsrapporter, samt en sammanställning av inkomna intervjusvar.

5 Granskning av årsredovisningar och delårsrapporter

I detta kapitel presenteras det empiriska materialet från våra studier av årsredovisningar och delårsrapporter, med hjälp av den analysmodell vi har använt. Utifrån modellen ges en översiktlig redogörelse av redovisningen av resultat per aktie och de upplysningar hänförliga till detta nyckeltal.

Kapitlet inleds med en beskrivning av referensföretagen Nokia och Stora Enso. Efter det följer en kort beskrivning av företagets utveckling mellan 1990 och 2000, där de resultat- och skattebegrepp som har använts tas upp, liksom hur redovisningen av utspädningseffekter har förändrats. Nästa avsnitt behandlar RR 18:s genomslagskraft i Q1, och inleds med en redogörelse för vilka av RR 18:s upplysningskrav som vi har valt att studera. Sedan följer en kort redogörelse för företagen, varefter exempel ges på två företag som har en bra redovisning av RPA. Till sist görs en sammanställning av de intervju svar som erhållits från finansanalytiker och de undersökta företagen. Till kapitel 5 hör även fyra bilagor.

5.1 Undersökning av årsredovisningar

Vår empiriska studie av årsredovisningar, åren 1990, 1995 och 2000 och den 1:a kvartalsrapporten 2001, är utformad enligt den analysmodell som vi valt att använda för att göra undersökningen av årsredovisningarna förståelig. I fortsättningen kommer årsredovisningar att enbart benämnas med året och 1:a kvartalsrapporten 2001, för Q1. Den empiriska studien visar hur företagen redovisar resultat per aktie och de upplysningar som krävs för att en kontrollberäkning skall kunna ske. Resultaten visas i tabellform, som därefter förklaras mer utförligt i textform, då tabeller kan vara svåra att tolka.

Vi har valt att beskriva Nokia och Stora Ensos redovisning av RPA eftersom dessa företag följer IASC:s rekommendationer. Följden blir att redovisningen är mycket utförlig när det gäller upplysningar för beräkning av nyckeltalet.

5.1.1 Referensföretagen; Nokia och Stora Enso

Nokia och Stora Enso redovisar enligt IASC:s rekommendationer redan 1995. Rekommendationen om resultat per aktie, IAS 33, kom 1998 och därmed skall den tillämpas i årsredovisningen för 2000. Vid en jämförelse mellan årsredovisningarna för 1995 och 2000 finns vissa skillnader när det gäller redovisningen av RPA, t.ex. placering, angivelse av beloppen i täljaren och nämnaren, samt utspädningseffekten. Nokia anger utspädningseffekt av optionslån 1995, men redovisar däremot inte det justerade resultatet. Stora Enso redovisar inte RPA efter utspädning 1995, eftersom de inte har några potentiella stamaktier, se vidare Bilaga 2.

I årsredovisningen 2000 redovisar båda företagen RPA före och efter utspädning och de har placerat nyckeltalen i anslutning till resultaträkningen. Båda företagen visar för jämförelseändamål motsvarande nyckeltal för tidigare år. Nokia anger i redovisningsprinciper att de beräknar resultat per aktie enligt IAS 33, vilket tydligt visas i not. Stora Enso anger att vid beräkning av resultat per aktie efter utspädning används "Treasury stock"-metoden. Även Stora Enso redovisar nyckeltalet i not, där täljare och nämnare anges. Eftersom företagen enbart har optionsprogram behövs ingen justering göras av det redovisade resultatet. Däremot måste en justering göras av det genomsnittliga antalet aktier genom att lägga till det antal aktier som optionsprogrammen ger upphov till. Optionsprogrammets effekt på det genomsnittliga aktieantalet redovisas i not. Den redovisning som finns om RPA i noterna är en avstämning för att användaren skall förstå hur beräkningen av RPA har skett. Definitionerna av hur nyckeltalet beräknas, beskrivs utförligt och alla de upplysningar som behövs för att själv räkna fram beloppen går att finna i aktieinformationen. I aktieinformationen anges, i båda företagen, den utspädningseffekt som optionsprogrammen har på aktiekapitalet vid fullt utnyttjande.

5.2 Företagens utveckling 1990-2000

I detta avsnitt kommer de viktigaste faktorer som har påverkat den historiska utvecklingen av upplysnings- och beräkningsstandard att beskrivas, med hjälp av Bilaga 3. För att visa de skillnader som förekommer vid beräkning av RPA efter utspädning, har vi i Bilaga 4 beskrivit den definition som vi använt när vi kontrollberäknat nyckeltalet, vilket inte alltid stämmer överens med den som företagen angivit. Vi har inte lyckats kontrollräkna nyckeltalet i alla företag, utifrån de upplysningar som har tillhandahållits i årsredovisningen

5.2.1 Resultatbegrepp och skattebegrepp

Företagen använder sig av olika resultatbegrepp, vilka påverkas av de skattebegrepp som företagen använder. De flesta använder sig av resultat efter full skatt under samtliga år. Under 1990 förekommer även resultat efter betald skatt och resultat efter schablonskatt, vilket 10 % av företagen använder. 1995 är det 20 % som använder både resultat efter schablonskatt och resultat efter full skatt. Förutom skattebegreppens

påverkan på använt resultat kan även andra utgångspunkter i resultaträkningen än årets redovisade resultat användas. 20 % har sin utgångspunkt i resultat både före och efter extraordinära poster, vilket inget av företagen har 1995. I årsredovisningen 2000 redovisar 15 % RPA före och efter jämförelsestörande poster.

5.2.2 Redovisning av utspädningseffekt

Bilaga 3 visar vilka upplysningar företagen tillhandahåller och som används vid beräkning av RPA efter utspädning.

Vid beräkning av antal aktier skall detta utgöras av ett vägt genomsnittligt antal utestående aktier. Potentiella stamaktier som har varit utestående sedan tidigare år, antas vara konverterade vid periodens början. Detta innebär att om inga ytterligare emitteringar av potentiella stamaktier görs under den aktuella perioden, blir det genomsnittliga antalet aktier detsamma som totala antalet aktier efter full konvertering.

Det kan emellertid poängteras att utspädningseffekten kan redovisas på olika sätt. 23 % av företagen redovisade upplysningar om den procentuella utspädningseffekten på aktiekapitalet redan 1990. Dessa är Atlas Copco, Gambro, Scania och Skanska. I årsredovisningarna 1995 har det inte skett någon ökning, vilket det däremot har år 2000, då 50 %, d.v.s. hälften av de studerade företagen, upplyser om utspädningseffekten.

När det gäller redovisningen av det resultat som används vid beräkningen av RPA, är det vissa faktorer som kan påverka detta. Konvertibla förlagslån och optionslån påverkar resultatet genom att den ränta som uppkommer skall återläggas till resultatet med hänsyn tagen till skatt. Redan 1990 var det vanligt med konvertibla förlagslån och det var 38 % av företagen som tog hänsyn till ränta och skatt på dessa lån, vid beräkning av justerat resultat. 1995 och 2000 sjönk andelen till 18 % respektive 20 %. De företag som i alla de analyserade årsredovisningarna anger det justerade resultatet är Ericsson och SCA. Företag som har utspädning av aktieantalet behöver inte nödvändigtvis redovisa ett justerat resultat, eftersom optionsprogram som ger utspädning av aktieantalet inte alltid påverkar resultatet.

Vid beräkning av RPA skall det genomsnittliga antalet aktier användas som nämnare. Vi har tidigare nämnt att det genomsnittliga antalet aktier och aktier efter full konvertering kan jämföras. Företagen är redan 1990 och 1995 mycket bra på att upplysa om det genomsnittliga antalet aktier, då 83 % av företagen redovisar antalet aktier på detta sätt. I årsredovisningen 2000 redovisar 94 % det genomsnittliga antalet aktier efter utspädning.

5.3 RR 18:s genomslagskraft i Q1

I Bilaga 5 anges om företagen följer RR 18:s upplysningskrav eller inte. Nedan anges vilka upplysningskrav i RR 18, som vi har studerat närmare:

- Om nyckeltalet redovisas i direkt anslutning till resultaträkningen (RR 18, p. 39).
- Om de redovisar likartad information för de perioder som i RR redovisas för jämförelseändamål (RR 18, p. 39).
- Om företagen redovisar båda begreppen oavsett placering, d.v.s. både före och efter utspädning (RR 18, p. 39).
- Om företagen har lämnat uppgift om vilket belopp som använts i täljaren, d.v.s. resultatet, både för RPA före och efter utspädning, samt avstämning mellan dessa belopp och redovisat resultat (RR 18, p. 41).
- Om företagen har angivit det genomsnittliga antalet aktier, vid beräkning av RPA före och efter utspädning, samt om de har förklarat varför antalet skiljer sig åt (RR 18, p. 42).

En avgränsning har gjorts genom att vi endast tittar på de punkter som säger att företagen *skall* uppge viss information, d.v.s. vi har bortsett från p. 42 som talar om *önskvärd* information. P. 42 säger att det är önskvärt att företagen lämnar information om avtalsvillkor som ger upphov till potentiella stamaktier som påverkar beräkningen av resultat per akter före och efter utspädning. Orsaken till att vi inte tar upp denna punkt är att vi inte har fördjupat oss i de avtalsvillkor som gäller för t.ex. optionsprogrammen eller konvertibla förlagslånen. Dessutom har vi bortsett från den sista delen av p. 39. Den är inte relevant för uppsatsen, eftersom texten avser preferensaktier, vilket inget av våra svenska företag har i 2000 eller Q1.

Vidare har vi bortsett från p. 40, eftersom alla företagen, även vid negativt resultat, har redovisat RPA. Inte heller p. 43 är relevant, då våra företag vid sina beräkningar alltid har utgått från ett resultatbegrepp som finns i resultaträkningen. Om företaget har lämnat ytterligare information om RPA, exempelvis belopp per aktie för olika delar av företaget, skall antalet aktier, enligt p. 44, beräknas i enlighet med rekommendationen. Vi bortser från den här punkten eftersom företagen inte redovisar belopp per aktie för olika delar av företaget.

Företagen

I 2000, har 35 % av företagen placerat nyckeltalet i direkt anslutning till RR, vilket även konstaterats ovan. I Q1 har andelen ökat till 80 %. I Q1 är det AssiDomän, Sandvik, Securitas och Skanska som inte placerar nyckeltalet i direkt anslutning till RR, vilket företagen inte heller gjorde i 2000. Om placering sker i direkt anslutning till RR, finns oftast siffror även för jämförelseändamål. I 2000 är det endast SKF som inte lämnar uppgifter om RPA för tidigare perioder. I Q1 gör samtliga företag jämförelser.

25 % av företagen redovisar både RPA före och efter utspädning för 2000. I Q1 är det 45 % som redovisar dessa båda begrepp. De andra företagen redovisar före

utspädning, 55 % 2000 och 50 % i Q1, eller efter utspädning, 20 % 2000 och 5 % i Q1.

30 % av företagen anger resultatbegreppet 2000. Denna andel har ökat till 45 % i Q1. Av dessa är det 55 % som redovisar resultatbegrepp för både före och efter utspädning. Dessa företag är Ericsson, Gambro, Holmen, Kinnevik och Securitas.

Ericsson och SCA visar avstämning mellan använt resultatbegrepp och redovisat resultat i 2000. I Q1 är det Ericsson, Holmen och Securitas, som visar avstämningen.

75 % av företagen anger antalet aktier som använts i beräkningen för 2000. I Q1 är det alla utom Gambro som anger antalet aktier. Gambro gör det inte heller i 2000. Det är 33 % av företagen som anger förklaring till varför aktieantalet skiljer sig åt i 2000 och 55 % i Q1.

Ett företag, Holmen, uppfyller alla upplysningskrav i 1:a kvartalsrapporten för 2001. Därför väljer vi att beskriva Holmens redovisning. Vi tar även upp SCA, som med något undantag följer RR 18:s krav.

Holmen Q1 2001

Holmen redovisar RPA i enlighet med de krav som finns i RR 18. Nyckeltalet har placerats i direkt anslutning till RR och redovisas tillsammans med tidigare års utfall för jämförelseändamål. Företaget gör en uppställning där periodens resultat redovisas, samt den justering som har gjorts för att beräkna det justerade resultatet. I samma tabell redovisas det genomsnittliga antalet aktier före och efter utspädning. Den skillnad som uppstår redovisas i en annan tabell, där en sammanställning av antalet aktier har gjorts, d.v.s. den effekt som teckningsoptioner och konvertibler haft på antalet aktier. Nedan visas hur Holmen redovisar vinst per aktie för 1:a kvartalsrapporten 2001.

Vinst per aktie	Kvartal 1-01
Periodens resultat, Mkr	490
Ränta konvertibellån, Mkr	3
Justerat resultat, Mkr	493
Genomsnittligt antal aktier Miljoner	
Före utspädning	80,0
Efter utspädning	82,6
Vinst per aktie	
Före utspädning	6,10
Efter utspädning	6,00

SCA Q1 2001

SCA har placerat nyckeltalet i direkt anslutning till RR, före och efter utspädning. De har en tydlig tabell över aktiefördelningen, som utgår från antal aktier vid kvartalets slut och visar vad som händer med antalet om utestående förlagslån och teckningsoptioner konverteras. Nedan visas hur SCA upplyser om aktiefördelningen i Q1.

Aktiefördelning 01-03-31	Serie A	Serie B	Summa
Registrerat antal aktier	49.624.374	180.777.181	230.401.555
Inte konverterade förlagslån	-	1.169.908	1.169.908
Inte utnyttjade teckningsoptioner	-	1.741.206	1.741.206
Totalt efter full konvertering	49.624.374	183.688.295	233.312.669

5.4 Sammanställning av svar från finansanalytiker

Tre av finansanalytikerna uppgav att RPA användes mycket begränsat eller inte alls. En av dessa analytiker angav att när han väl använde nyckeltalet, så räknades det om genom att lägga tillbaka extraordinära poster och goodwillavskrivningar. Den andre analytikern använde endast RPA för privat bruk, vid analyser av egna placeringar. Han ansåg inte att det hade skett några stora förändringar i beräkningsmetoder under de senaste 10 åren, dock med reservation för att han inte hade använt nyckeltalet yrkesmässigt. Vidare ansågs att jämförbarheten för de flesta företag redan i dag är tillräcklig och att de företag som avviker är de som har en stor utspädning. Rekommendationen ansågs här kunna öka den totala jämförbarheten. Med en enhetlig beräkningsstandard underlättar jämförelser och analyser, men då RPA har en högst begränsad betydelse i den totala analysen, får även en enhetlig standard ett begränsat värde.

En analytiker uppgav att han i sitt arbete använde sig mycket av RPA och p/e-tal, men att användbarheten av dessa nyckeltal berodde på företagets struktur, förvärvstakt och hur stor jämförbarheten är mellan företag i en viss bransch.

En finansanalytiker berättade att analytiker använder sig av ett stort antal mått för att beräkna ett företags rätta värde. I detta arbete används både generella modeller och branschspecifika nyckeltal. Han ansåg att den viktigaste faktorn som förklarar en akties långsiktiga värdeutveckling är kassaflödet. P/e-talet används som ett bland många värderingstal, för att jämföra olika företag.

5.5 Sammanställning av svar från företag

AssiDomän meddelar att de sedan bildandet av koncernen och fram till idag, har haft samma antal utestående aktier. Därmed har det inte varit något problem för dem att beräkna RPA. Företaget säger att de föredrar en rekommendation från RR framför SFF, eftersom detta tvingar fram en enhetlig redovisning i alla företag som är börsnoterade.

Electrolux uppger att de under den senaste 10-årsperioden har tillämpat SFF:s rekommendation vid beräkning av RPA. Mängden upplysningar kommer att utökas i och med RR 18:s ikraftträdande, men endast minimalt. Företaget anser att det är bra med en rekommendation från RR, eftersom då även de har redovisat sin uppfattning om hur redovisningen skall se ut, och inte bara SFF. Electrolux anser inte att RPA är så väsentligt att det borde placeras i resultaträkningen, som rekommendationen föreskriver.

Holmen har tidigare delvis använt sig av SFF:s rekommendation. De anser att det är bra att RPA efter utspädning redovisas, eftersom aktieägarna och andra intressenter får en bild av hur nyckeltalet förändras vid en eventuell full inlösen av utestående konvertibler. Vidare meddelar företaget att deras upplysningar har utökats i den första kvartalsrapporten för 2001, för att RR 18:s krav skall uppfyllas.

Industrivärden, som är ett investmentbolag, uppger att ett investmentbolag inte syftar till att generera vinster utan att dess syfte är att ge en god totalavkastning. Detta leder till att de inte heller mäts med RPA. Företaget anser att de primära variabelerna för bolaget/aktien är kursutveckling och återinvesterade utdelningar.

SSAB anger att de tidigare har använt sig av SFF:s rekommendation och att de har redovisat RPA efter utspädning. De anser att det är viktigt att marknaden får information om RPA både före och efter utspädning. Mängden upplysningar med koppling till RPA kommer inte att utökas, då företaget anser att de redan uppfyller kraven.

Sandvik anger att de har använt sig av SFF:s rekommendation under de senaste 10 åren. De har för avsikt att utöka sina upplysningar enligt RR 18:s krav, men anser inte att RPA är så väsentligt att det bör placeras i resultaträkningen, vilket rekommendationen föreskriver.

Securitas anger att de har använt sig av SFF:s rekommendation de senaste 10 åren, samt att de tillämpar RR 18. De har ingen avsikt att utöka mängden upplysningar enligt RR 18:s krav, eftersom de redan tillämpar RR 18. De anser inte att RPA är så väsentligt att det bör placeras i resultaträkningen. De anger även att de har sett till så att all information som behövs för att räkna RPA finns tillgänglig i rapporterna.

Swedish Match anger att de har använt sig av SFF:s rekommendation de senaste 10 åren, men att det inte är förrän nyligen som företaget haft instrument med potentiella utspädningseffekter. Företaget uppger att deras utestående optioner har ett lösenpris som är sådant att RPA efter utspädning endast har förändrats med 1 öre gentemot RPA före utspädning. De har därför valt att endast upplysa om att någon utspädningseffekt

inte förekommer. Vidare anser de att det är bra att RR har gett ut en rekommendation om RPA, då dess status garanterar en uniform beräkning. Att placeringen av nyckeltalet skall vara i resultaträkningen tycker företaget är bra, då nyckeltalet är så pass viktigt för aktieägarna.

Efter att i detta kapitel ha redovisat vårt empiriska underlag, kommer det följande kapitlet att innehålla den analys som görs utifrån kapitel 3-5.

6 Analys

I detta kapitel gör vi en analys utifrån de frågeställningar vi ställt i vår problematisering. Vi analyserar först RR 18:s ändamålsenlighet, sett utifrån IASC:s föreställningsram, sedan historisk utveckling och till sist RR 18:s genomslagskraft.

Analysen är indelad i tre delar, utifrån de frågeställningar som uppställdes i problematiseringen i kapitel 1. Först kommer RR 18:s ändamålsenlighet att analyseras med hjälp av IASC:s föreställningsram, vilken har beskrivits i kapitel 3, samt delvis utifrån de intervjuer som sammanfattats i kapitel 5. Därefter skall redovisningspraxis angående RPA under de senaste 10 åren och RR 18:s genomslagskraft analyseras, vilket sker dels utifrån det empiriska materialet i kapitel 5 och dels utifrån teorier om upplysningar och faktorer som påverkar reglering.

6.1 RR 18:s ändamålsenlighet, sett utifrån IASC:s föreställningsram

6.1.1 Användbarhet

Redovisningens övergripande mål är enligt IASC:s föreställningsram att informationen som tillhandahålls måste vara användbar för ett beslutsfattande. Föreställningsramen konstaterar att användarna av de finansiella rapporterna tar del av dessa för att kunna tillgodose sina informationsbehov. Detta informationsbehov har sin grund i att användarna fattar olika ekonomiska beslut och därmed måste ha tillgång till ett beslutsunderlag. Appliceras detta resonemang på RR 18 uppkommer frågan vilka användare som har användning av information om RPA. De intervjuer som genomförts visar att finansanalytiker i många fall inte alls använder sig av detta nyckeltal i sin yrkesmässiga verksamhet och när det användes så utgjorde det en mycket begränsad del av den totala analysen. Denna intressentgrupp har därmed inte någon större användbarhet av upplysningar kring RPA, vilket gör att en rekommendation med en enhetlig beräkningsstandard trots allt får ett begränsat värde för finansanalytiker, och troligtvis även för betydelsefulla investerare och kreditgivare. Det är troligtvis så att de intressenter som finner den största användbarheten i detta nyckeltal är de mindre investerarna i form av aktieägare och potentiella aktieägare. De har ofta relativt begränsade redovisningskunskaper och eftersom RPA är ett nyckeltal som vid en första anblick är mycket enkelt att förstå sig på, kan tilliten till detta vara stor. Om inte RPA beräknas på ett enhetligt sätt, blir även p/e-talet missvisande, då RPA utgör nämnaren i detta nyckeltal. Därmed garanterar en enhetlig beräkningsmetod av RPA även användbarheten i p/e-talet.

Upplysningar som har en användbarhet vid ett ekonomiskt beslutsfattande kan vara historiska på så sätt att de visar vad företaget uppnått under året. Informationen kan även vara framtidsinriktad, då användarna behöver upplysningar för att göra prognosmodeller av olika slag. Att RR 18 föreskriver att företagen måste lämna upplysningar om RPA före och efter utspädning stämmer därmed överens med föreställningsramens användbarhetskrav. RPA före utspädning är historiskt, det visar vad företaget har uppnått under perioden. RPA efter utspädning avslöjar vad som kan hända med nyckeltalet om och när utspädningen inträffar. Tillsammans ger dessa två mått intressenterna historiska upplysningar som kan användas till att förutsäga den framtida utvecklingen och underlätta utvecklandet av prognosmodeller. Dessa uppskattningar om framtiden kan justeras för de potentiella utspädningseffekterna.

6.1.2 Begriplighet

Informationen måste vara begriplig för att kunna vara användbar. RPA är i sig ett nyckeltal som de flesta användare förstår innebörden av, dock är det lätt att tro att beräkningen är enklare än vad den egentligen är. Även innebörden av en utspädningseffekt kan vara svårt att förstå för användare utan ekonomiska kunskaper, men föreställningsramen förutsätter att användaren har en rimlig kunskapsnivå om ekonomi och redovisning och att denne har en vilja att ingående granska informationen som ges. Detta anser vi är en förutsättning som måste finnas, då företagen annars skulle tvingas till att upprätta allt för enkla årsredovisningar, som saknar den lite mer avancerade information som de större investerarna och andra intressentgrupper har nytta av. Upplysningskraven i RR 18 föreskriver att företagen skall ange vilka belopp som använts vid beräkningarna av RPA, samt förklaringar till skillnader som kan förekomma mellan dessa belopp. Jämfört med de upplysningar som företagen tidigare har lämnat i årsredovisningar, anser vi att RR 18:s upplysningskrav kommer att öka begripligheten för användarna. Kombinerat detta med en utförlig och korrekt definition av nyckeltalet, får användarna en ökad förståelse för hur beräkning har skett och kan själva kontrollräkna nyckeltalet, varmed tilliten till RPA ökar.

6.1.3 Relevans

Relevans innebär att informationen måste kunna påverka de beslut användarna fattar, genom att underlätta en bedömning av historiska, aktuella och framtida händelser. Framåtriktad information kan ha en prognosrelevans och historisk information kan ha en återföringsrelevans. Upplysningar om RPA efter utspädning har en prognosrelevans, då utspädningen visar vilka nivåer nyckeltalet kan hamna på i framtiden. Därmed ges en indikation på de utdelningar som kan bli möjliga. RPA före utspädning mäter det som har inträffat, och har en återföringsrelevans genom att det kan användas till att kontrollera hur företagsledningen har förvaltat det kapital som aktieägarna tillhandahållit.

6.1.4 Väsentlighet

Information är väsentlig om en felaktighet eller ett utelämnande påverkar användarens beslut. Upplysningar om RPA är viktigt att tillhandahålla, framför allt när det gäller RPA efter utspädning. Skulle ett företag med ett stort antal potentiella stamaktier och således en stor utspädningseffekt inte redovisa detta i de finansiella rapporterna, kan användarnas beslut bli felaktiga p.g.a. utelämnandet. En aktieägare som nyss förvärvat aktier i ett sådant företag, kanske hade fattat ett annorlunda investeringsbeslut om han känt till utspädningseffektens storlek. RR 18 kräver upplysningar om båda måtten, för att se till att företagen lämnar väsentlig information. Enligt SFF:s rekommendation, vilken nu har ersatts av RR 18, behövde inte företagen redovisa utspädningseffekter som inte ansågs betydande, vilket gav företagen utrymme för att själva avgöra om utspädningseffekten kunde anses som väsentlig eller inte.

6.1.5 Tillförlitlighet

Tillförlitligheten i de upplysningar som RR 18 kräver av företagen avgörs av huruvida de representerar det de påstår sig representera. En underordnad egenskap till detta begrepp är fullständighet, som innebär att informationen måste vara komplett inom vad som anses väsentligt, sett i förhållande till framtagningskostnaderna. RR 18 kräver fullständiga upplysningar kring vilka belopp som använts vid beräkningen av RPA och förklaringar till skillnader mellan belopp använda i RPA före, samt efter utspädning. Om samtliga krav uppfylls, blir tillförlitligheten mycket stor, medan en utelämnad upplysning kan göra att tillförlitligheten snabbt minskar.

6.1.6 Jämförbarhet

Användarna har ett behov av att kunna jämföra finansiella rapporter, dels över tiden och dels mellan olika företag. RR 18 skall garantera att en jämförelse, både mellan företag och över tiden, är möjlig. Ett av upplysningskraven är att företaget måste lämna jämförelseuppgifter för tidigare perioder och därför möjliggörs en jämförelse över tiden. Eftersom rekommendationen skall tillämpas av de företag som är noterade på Stockholmsbörsen skall även en jämförbarhet mellan olika företag vara möjlig att genomföra. Om rekommendationen tillämpas i full utsträckning förekommer endast en beräkningsmetod, vilket leder till en jämförbarhet mellan olika företag. Detta gäller inte bara mellan svenska företag, utan även mellan svenska och utländska företag, som tillämpar IASC:s rekommendationer, kan jämföras, då RR 18 är en översättning av IAS 33. Dock kommer en total jämförbarhet inte att kunna uppnås med hjälp av RR 18, eftersom rekommendationen fokuserar på att utveckla en enhetlig beräkningsstandard av aktieantalet. Resultatbegreppet kan göra att jämförelsen trots allt blir missvisande, då företagen har olika principer för att avgöra vad som är resultat.

6.1.7 Nytt/kostnad

Restriktionen nytta/kostnad är avgörande för vad som kan och skall redovisas. Fördelarna med att tillhandahålla informationen måste vara större än vad det kostar att ta fram samma information. Eftersom RR 18 är en upplysningsrekommendation som inte påverkar det redovisade resultatet i RR, eller balansräkningen, är kostnaderna för att ta fram och redovisa de upplysningar som krävs relativt begränsade. Följden kan dock bli att även nyttan blir begränsad, då RPA på senare år allt mer har ersatts av andra analysmått, som exempelvis kassaflöde per aktie. Sett till användargruppen finansanalytiker verkar nyttan där vara låg, då det uppges att användningen av RPA inte är så omfattande. Den största nyttan har troligtvis de mindre investerarna som vid en lönsamhetsanalys endast tittar på enklare och relativt lättförståeliga mått som RPA och p/e-tal.

6.2 Historisk utveckling

Vid en historisk tillbakablick på hur redovisningen av RPA har förändrats, leds svaren in på upplysningarnas mångfald. Många av de iakttagelser som vi har gjort handlar om hur upplysningarna har förändrats i årsredovisningarna. Orsakerna är av olika karaktär, dels redovisningsmässiga och dels skattemässiga, vilka på sitt sätt påverkar jämförbarheten av RPA.

6.2.1 Förändrade resultatbegrepp

Vid analysen av tidigare års årsredovisningar framkommer problemet att redovisningsprinciper har förändrats genom åren. Resultaträkningen ser inte ut på samma sätt idag som den gjorde för 10 år sedan. De olika resultatbegreppen gör det svårt att få jämförbara nyckeltal, då vissa företag utgår från det redovisade resultatet medan andra utgår från ett resultat som inte inkluderar extraordinära poster, bokslutsdispositioner eller minoritetsandelar. Trots att resultat är en obligatorisk upplysning, är enhetligheten vid beräkningen av RPA oklar i och med nyckeltalets frivillighet, vilket gör att företagen själva kan välja vilket resultatbegrepp som är bäst lämpat för dem. 1990 var uppställningen av resultaträkningarna annorlunda mot hur de ser ut idag och bedömningarna för vad som kunde räknas som en extraordinär post eller inte var inte lika snäva. SFF:s rekommendation föreskriver också att företagen skall upplysa om hur väsentliga jämförelsestörande poster har påverkat RPA, vilket kan ha influerat företagen att i många fall redovisa RPA både före och efter extraordinära poster.

Anledningen till att ovanstående i senare årsredovisningar försvinner beror på att från och med 1991 gäller en restriktivare syn på vad som får räknas som en extraordinär post och inte. Som ett led i anpassning till RR 1, upprättas RR och BR utan bokslutsdispositioner och obeskattade reserver.

Denna förändrade redovisning ser vi 1995, då inget av företagen längre redovisar nyckeltalet exkl. extraordinära poster, utan alla utgår från det redovisade

nettoresultatet. Nackdelen är att om något företag har väldigt stora extraordinära poster, kan RPA bli missvisande. 2000 är det tre företag som redovisar RPA både inklusive och exklusive jämförelsestörande poster, vilket kan ge en mer rättvis jämförelse mellan olika år inom samma företag.

6.2.2 Skattebegrepp

En ytterligare faktor som försvårar jämförbarheten mellan de olika företagen är de olika skattebegrepp som företagen använder, schablon, betald och full skatt. Ett företag som har använt full skatt är inte direkt jämförbart med ett som har använt schablonskatt, då skattesatserna inte är desamma. Vår uppfattning är att jämförbarheten har förbättrats något 1995 och även 2000. Det är få företag som använder sig av flera skattebegrepp. De flesta företag använder vid beräkning av RPA resultat efter full skatt. Assa Abloy, SCA och Securitas är de enda företag som använder schablonskatt och/eller betald skatt och då redovisar de dessutom även efter full skatt, vilket gör att det är lättare att jämföra olika företag.

6.2.3 Redovisning av utspädningseffekt

Beräkning av antalet aktier har varit relativt enhetlig under åren. Antingen så används antalet vid årets slut, eller antalet efter full konvertering, beroende på om utspädningseffekt finns eller inte. Influenserna kan även här ha kommit från SFF, som vid konvertibla skuldebrev säger att antalet aktier skall ökas med antalet som tillkommer vid full konvertering. Om inga utspädningseffekter finns, och inga nyemissioner/återköp ägt rum, är det naturliga begreppet antal aktier vid årets slut, då aktieantalet har varit konstant under året.

Redovisning av RPA efter utspädning är skiftande och i många fall bristfällig. Anledningen till detta är att det tidigare inte har funnits någon obligatorisk rekommendation som har tvingat företagen att redovisa utspädningseffekter, utan det är upp till dem själva att avgöra. 1995 är det fler företag än 1990 som tar hänsyn till utspädningseffekten, vilket kan bero på ökat inflytande från utländska investerare och kreditgivare, eftersom kapitalmarknaden vid denna tidpunkt är avreglerad. Några företag, WM-data och SKF, har utestående förlagslån men redovisar trots detta inte RPA efter utspädning. Detta kan bero på att de antingen har sett utspädningseffekten som försumbar och därför inte redovisar den, något som SFF:s rekommendation tillåter. Det blir dock en tolkningsfråga vad som är att se som försumbart, och var gränsen går. Vi anser att denna typ av regler inte är särskilt användbara och bra, då det lämnar ett relativt stort tolkningsutrymme åt företagen. Det är därmed lätt att försvara sig om företaget skulle bli ifrågasatt, med att de ansåg att utspädningseffekten inte var väsentlig, och därför inte uppgav den. Ytterligare en orsak kan vara att de inte vill lämna ut upplysningar om utspädningseffekten, för att de anser att den kan påverka företaget negativt. Några företag, exempelvis Electrolux, Holmen och Saab-Scania redovisar 1990 endast RPA efter utspädning. Vad detta beror på är svårt att säga, men

en anledning kan vara att de inte vill visa de skillnader i nyckeltalet, som kan uppkomma vid en utspädning.

6.2.4 SFF:s påverkan på redovisningen av RPA

1990 är det endast Skanska som uppger att de har följt SFF:s rekommendation, men vi anser att många av de andra företagen även de har påverkats av denna rekommendation i olika stor utsträckning. Av de åtta företag som har svarat på våra intervjufrågor uppger sex att de har följt SFF under de senaste 10 åren. Dock uppges inte detta i årsredovisningen. Vi kan inte se något klart samband mellan noteringsstatus och mängden upplysningar som företagen tillhandahåller. Många företag är 1990 internationellt noterade på en eller flera börser, enligt årsredovisningen. Bland dessa finns både de som gör en bra redovisning av RPA och de som gör en mindre bra redovisning. De företag som vi anser har den bästa och tydligaste redovisningen av RPA detta år är Saab-Scania och Ericsson. Företagen visar mycket tydligt i noter hur beräkningarna av främst RPA efter utspädning har gjorts, vilka skattebegrepp som använts, hur resultaten har justerats med räntor etc.

1995 blir influenserna från SFF:s rekommendation mer synbara. Det är inget företag som i sin årsredovisning anger att de följer rekommendationen, men mycket av det som redovisas stämmer överens med det som rekommendationen förespråkar. Detta gäller bl.a. att företagen utgår från den redovisade nettovinsten, belastad med full skatt och att antalet aktier ofta beräknas som ett genomsnitt. I årsredovisningen 2000 är det endast SCA som anger att de följer SFF:s rekommendation, men då inga större förändringar gentemot 1995 har skett, anser vi att influenserna även är synbara detta år.

6.2.5 Internationalisering och harmonisering

Internationalisering och harmonisering har under de senaste åren varit ett aktivt debattämne. Antalet multinationella företag har med åren ökat, vilka har påverkats av den internationella kapitalmarknadens krav. Företagen har ökat mängden frivilliga upplysningar för att därmed öka sin trovärdighet och inta en bättre plats i konkurrensen om kapitalet. Det konkurreras inte bara om kapital utan även om arbetskraft. Som ett led i att attrahera och uppmuntra personalen har användningen av incitamentsprogram i företagen ökat. Under 2000 är emitteringen av optionsprogram vanligare, vilka allt oftare säkras, för att på så sätt undvika att resultatet påverkas. Detta har gjorts av Electrolux, Gambro och WM-data. Vissa incitamentsprogram avser rätt till befintliga aktier, därmed uppkommer inte heller någon utspädningseffekt. Av de undersökta företagen som har incitamentsprogram som ger upphov till utspädningseffekter, är det fortfarande vissa som inte beräknar båda RPA-begreppen, före och efter utspädning, vilket kan ifrågasättas. Den ökade användningen av olika incitamentsprogram gör att utspädningseffekterna kan bli betydande. Därmed borde det vara av största vikt att ge en rättvisande och jämförbar redovisning av RPA, då utspädningen påverkar befintliga aktieägare, och även de investerare som planerar att

köpa aktier i företaget. Att öka jämförbarheten mellan företag och mellan länder är ett mål som internationella och nationella normgivare har i sitt arbete med att harmonisera redovisningsrekommendationer.

6.3 RR 18:s genomslagskraft

6.3.1 Upplysningsrekommendation

RR 18 kan ses som en upplysningsrekommendation, d.v.s. den påverkar inte det som redovisas i RR och BR och därmed inte det redovisade resultatet. Följden blir att kostnaden för att uppfylla upplysningskraven inte är stor, men det kan också innebära att nyttan inte blir särskilt stor, vilket har diskuterats i avsnitt 6.1.7. Eftersom tidigare undersökningar har visat att företagen många gånger brister i tillämpning av upplysningskrav i redan gällande rekommendationer, finns det skäl att anta att så är fallet även här. En upplysningsrekommendation ses troligtvis inte som prioriterad av företagen p.g.a. att den inte påverkar redovisningen. Hur upplysningskraven skall tillämpas blir en tolkningsfråga för företagen. Vad är tillräckligt för att uppfylla rekommendationens krav? När har företagen exempelvis redovisat en avstämning? Det kan vara så att företagen redan anser sig uppfylla rekommendationens krav, vilket är fallet i SSAB, som i sitt intervjusvar anger att de inte kommer utöka mängden upplysningar. Vid en analys av SSAB:s delårsrapport anser vi dock inte att samtliga upplysningskrav uppfylls eftersom de enligt RR 18 borde ange att de inte har någon utspädning. Kraven i SFF:s rekommendation är i många fall överensstämmande med kraven i RR 18, vilket kan leda till att företagen som tidigare har tillämpat SFF, även anser sig uppfylla RR 18:s krav. Med hänseende till ovanstående resonemang, har vi i vår granskning av huruvida företagen uppfyller rekommendationens krav varit uppmärksamma på att upplysningarna kan förekomma på många olika ställen i rapporterna, alla inte helt givna.

6.3.2 Anpassning till RR 18:s upplysningskrav i Q1

RR 18 skall tillämpas på årsbokslut och delårsrapporter som avser räkenskapsår som inleddes den 1 januari 2001. Redan i första kvartalsrapporten är RR 18:s genomslagskraft synbar genom att fler företag redovisar RPA före och efter utspädning jämfört med årsredovisningen 2000. Detta beror på det faktum att företagen är tvingade att följa Redovisningsrådets rekommendationer om de är noterade på Stockholmsbörsen.

Trots RR 18:s ikraftträdande har fullständig tillämpning inte skett i mer än i ett företag, Holmen, som följer RR 18:s samtliga upplysningskrav i Q1. De uppger i sina intervjusvar att upplysningarna har utökats i delårsrapporten för att rekommendationens krav skall uppnås. Det finns företag som med få undantag följer RR 18:s upplysningskrav, men vissa förbättringar måste göras innan full tillämpning uppnås. Bristen ligger oftast i redovisning av vilket resultatbegrepp som företagen har

använt, vilket kan bero på att företagen använder nettoresultat som resultatbegrepp och därmed anser att det inte behöver anges, eftersom det är lättillgängligt i RR.

Antalet aktier redovisas i många fall som genomsnittligt antal aktier efter full utspädning, men det framkommer inte varför aktieantalet skiljer sig åt. Företag som Electrolux, SKF, SSAB och Scania redovisar ingen utspädning eftersom de inte har t.ex. personaloptioner eller konvertibler som orsakar utspädning. Trots avsaknaden av utspädning skall företagen ange RPA före och efter utspädning, vilket gör att användarna får tillgång till upplysningen på ett enkelt och lättöverskådligt sätt, så att det blir enkelt att göra jämförelser mellan företagen. Om förhållandet var omvänt, d.v.s. företagen redovisar enbart RPA efter utspädning, får användaren inte upplysning om hur mycket utspädningen påverkar RPA, vilket är viktigt för dennes förmåga till riskspridning av sitt kapital. Därmed är det både i aktieägarnas och företagets intresse att upplysa om utspädningseffekten, både före och efter utspädning. Företagen ökar sin trovärdighet samtidigt som de ger analytiker möjlighet att göra mer tillförlitliga vinstprognoser. Genom en enhetlig beräkningsstandard, vilket RR 18 vill uppnå, ökar användbarheten av och trovärdigheten till nyckeltalet.

I och med att redovisningen av RPA har blivit en obligatorisk upplysning genom RR 18:s ikraftträdande, har RPA klassificerats som en relevant upplysning som skall vara lättillgänglig i de finansiella rapporterna. Kravet är att det skall placeras i direkt anslutning till RR, vilket alla utom 4 företag gör i Q1, till skillnad mot 13 i årsredovisningen 2000. Det är det här upplysningskravet som har fått störst genomslagskraft, vilket troligtvis beror på dels att det är detta krav som är mest framträdande och som först uppmärksammas vid en granskning av rekommendationens tillämpning, dels är det ett enkelt sätt för företagen att visa att de tillämpar rekommendationen. Det är även viktigt att företagen visar beräkningarna, enligt kraven i RR 18. Vi anser att detta lättast görs i en not, vilket fyra företag gör redan i årsredovisningen 2000. Den förbättring av redovisning av RPA som vi sett redan i Q1 kommer troligtvis att leda till att fler företag kommer att redovisa beräkning av nyckeltalet i not i årsredovisningen 2001. Genom att redovisa RPA i not, kan RR 18:s krav på avstämning av resultatet uppfyllas. En del företag placerar nyckeltalet och det genomsnittliga antalet aktier före och efter utspädning tillsammans i RR, vilket i sig är bra, men dock behövs en redogörelse över aktieantalets förändring och vilket resultat som har använts, samt dess justering.

Det är 7 företag som inte har gjort några förändringar i Q1 jämfört med årsredovisningen 2000 vad gäller redovisning av RPA. Företagen brister främst i att de inte har angivit vilket resultatbegrepp som använts vid beräkning av nyckeltalet, 5 av 7 företag. De placerar inte nyckeltalet i direkt anslutning till RR, 3 av 7 företag. Ett företag, Sandvik, visar ingen avstämning på hur resultatbegreppet har justerats. Anledningen till att dessa företag inte gjort några förändringar från årsredovisningen 2000 till Q1, kan bero på att de tidigare har följt SFF:s rekommendation och inte beaktat RR 18:s ikraftträdande. De kan ha sett SFF och RR 18:s krav som överensstämmande och därmed ansett sig inte behöva göra några förändringar. Det kan även bero på okunskap eller en ovilja att lämna ut upplysningar eftersom det ses som negativt för företaget, eller att företagen inte bryr sig om konsekvenserna av att inte följa RR 18. De tror förmodligen inte att företaget löper någon risk att bli avnoterat från Stockholmsbörsen. Enligt noteringsavtalet krävs det en väsentlig avvikelser från rekommendationerna för att bli avnoterad och en mindre avvikelser från

upplysningskrav kan troligtvis inte ses som väsentlig, eftersom RR och BR inte påverkas.

En ytterligare förklaring till varför företagen inte fullt ut har tillämpat RR 18 i Q1 kan vara att det var många nya rekommendationer från RR som trädde i kraft vid årsskiftet 2000/2001. Bland dessa finns bl.a. RR 9 Inkomstskatter, RR 11 Intäkter och RR 20 Delårsrapportering, vilka troligtvis prioriteras före RR 18.

6.3.3 Bakomliggande faktorer

För att RPA skall vara användbart, krävs jämförbarhet mellan företagen, vilket innan rekommendationens ikraftträdande kunde ifrågasättas eftersom resultatbegrepp och beräkning av genomsnittligt antal aktier kunde skilja sig åt. Det skall dock poängteras att Electrolux, Ericsson och Holmen redan i årsredovisningen 2000, upplyste om RPA på ett enhetligt och jämförbart sätt. Detta beror på att de tidigare tillämpat SFF:s rekommendation, vilken har liknande krav som de som finns i RR 18. En annan orsak kan vara att många av företagen är internationellt noterade och måste anpassa årsredovisningen till respektive börs upplysningskrav. Dock kan vi inte se något klart samband mellan upplysningsmängd och noteringsstatus.

Enligt tidigare studier om upplysningar, skall väsentliga upplysningar lämnas i de finansiella rapporterna. Därmed ser normgivare RPA som en väsentlig upplysning, trots att dess användning med åren har blivit mer begränsad och har fått stå tillbaka för nya analysverktyg som kassaflöde per aktie. RPA har varit ett mindre användbart nyckeltal, vars förmåga till framtidsprognos inte har varit riktigt trovärdig. I framtiden kan en mer jämförbar redovisning av RPA efter utspädning leda till en ökad användning av nyckeltalet, eftersom det är utspädningen som är intressant för analytiker vid framtida vinstprognoser.

I Sverige har det inte förekommit någon debatt om RPA på samma sätt som i USA. Där ledde debatten om tidigare rekommendationers komplexa och godtyckliga beräkningsmetoder fram till utgivandet av FAS 128 och IAS 33. De finansanalytiker som vi intervjuat använder RPA i begränsad omfattning, vilket kan vara en orsak till avsaknaden av debatt. Dessutom är nyckeltal inte något som revisorerna granskar i större utsträckning, varför någon debatt från deras sida inte heller har förekommit. En annan orsak borde vara att Redovisningsrådet har åtagit sig att översätta IASC:s rekommendationer, för att harmonisera redovisningen. RR 18 är just en översättning av IAS 33. RR 18 har inte varit i kraft särskilt länge, ca 5 månader, och det är möjligt att det kommer en debatt om nyckeltalets användbarhet efter årsredovisningen 2001, som granskas av revisorerna. Genomslagskraften blir troligtvis mer märkbar i årsredovisningen 2001 p.g.a. att en årsredovisning är mer omfattande upplysningsmässigt sett, än en delårsrapport.

Före RR 18:s ikraftträdande var redovisningen av RPA missvisande på det sätt att det var svårt att uppnå någon jämförbarhet, p.g.a. olika resultatbegrepp och skattebegrepp. Efter RR 18:s ikraftträdande kan RPA ses som tillfredsställande upplysningar genom att det endast behövs ett visst antal upplysningar för att själv kunna beräkna talet. Upplysningar om RPA kan läggas i begreppet rättvisande upplysningar eftersom talet

skall bli detsamma för alla dem som beräknar det. Tidigare fanns ingen enhetlig redovisningspraxis, vilket ledde till att det fanns skillnader i företagens beräkning av täljare och nämnare och därmed kunde inte upplysningarna ses som rättvisa. RR 18 kommer förhoppningsvis att leda till att upplysningarna om RPA härnäst blir både rättvisa och fullständiga, dock är det upp till företagen att se till att detta mål uppnås.

Sammanfattningsvis kan konstateras att användbarheten av RPA har varit tvivelaktig i och med en minskad användning, vilket beror på att begripligheten och jämförbarheten av nyckeltalet har varit låg. Tillförlitligheten till RPA kan öka efter RR 18:s ikraftträdande, eftersom kraven på en enhetlig beräkningsstandard influerar nyckeltalets relevans och väsentlighet vid analys av företagets framtida finansiella ställning. Vid en summering av de skillnader som framkommit i analysen av utvecklingen av RPA kan nämnas resultat och skattebegreppens förändring och deras påverkan på beräkningen av RPA. Även den bristande redovisningen av utspädning har lett till att det inte funnits en enhetlig redovisningspraxis under det senaste decenniet, vilket har försvårat jämförelser mellan företag. RR 18:s klassificering som en upplysningsrekommendation påverkar dess genomslagskraft. Vissa krav har fått ett genombrott i Q1, andra inte, vilket kan bero på tidigare redovisningstraditioner i företagen, internationell påverkan och avsaknaden av en debatt om nyckeltalets betydelse och användning.

Det nästa, avslutande kapitlet kommer att innehålla de slutsatser som kan dras utifrån den gjorda analysen.

7 Slutsatser

Efter att ha analyserat insamlat material kommer nu våra slutsatser att presenteras. Utgångspunkten är att besvara de frågor som ställdes i problematiseringen.

7.1 RR 18:s ändamålsenlighet

Utifrån det som har framkommit i analysen, anser vi att RR 18 uppfyller de kvalitativa egenskaper; begriplighet, relevans, väsentlighet, tillförlitlighet och jämförbarhet, som föreställningsramen uppställer. Eftersom RR 18 är en rekommendation som främst påverkar företagens upplysningar och inte förändrar redovisningssättet, är kostnaden för att ta fram upplysningarna inte särskilt stor, men även nyttan blir därmed begränsad. Användningen av RPA har på senare år minskat, eftersom nyckeltalet har visat sig inte vara tillräckligt tillförlitligt. Trenden har istället varit att använda andra nyckeltal, som exempelvis kassaflöde per aktie. De kvalitativa egenskaperna skall tillsammans göra att informationen som tillhandahålls blir användbar.

Trots att RR 18 når upp till de kvalitativa egenskaperna anser vi att användbarheten kan ifrågasättas. Finansanalytiker som yrkesgrupp verkar inte använda RPA i någon större utsträckning och när de väl gör detta är RPA bara en liten del i den totala analysen. En rekommendation som vill uppnå en enhetlig beräkningsstandard får då ett begränsat värde för många ”stora” investerargrupper. De mindre investerarna har ofta begränsade redovisningskunskaper, och eftersom RPA är ett nyckeltal som är relativt lätt att förstå, är det troligtvis denna användargrupp som finner en stor användbarhet i RPA. Nyckeltalet kan på ett enkelt sätt både användas för att kontrollera företagsledningens förvaltning av kapital och utgöra en input i olika prognosmodeller. Även om RR 18 garanterar en jämförbarhet mellan olika företags beräkning av antalet aktier, kan en total jämförbarhet likväl inte uppnås. Detta beror på att företag använder olika principer för att beräkna vad som utgör resultat, och därmed kan RPA ändå bli missvisande.

Hur pass bra ändamålsenlighet rekommendationen har beror på om den kommer att tillämpas på ett korrekt och fullständigt sätt av företagen. Lämnas inte fullständiga upplysningar och följs inte beräkningsmetoderna på ett konsekvent sätt, sjunker ändamålsenligheten. Detta beror på att många av de kvalitativa egenskaperna, såsom tillförlitlighet, jämförbarhet och väsentlighet därmed inte uppfylls. Följden blir att informationen inte blir användbar för användarna som ett beslutsunderlag.

Förekomsten av en rekommendation som endast behandlar ett nyckeltal, kan göra att detta nyckeltal får ett för stort fokus och att andra, kanske bättre, nyckeltal glöms bort. Användarna kan även börja ifrågasätta relevansen och tillförlitlighet i övriga

nyckeltal, om det nu krävs en hel rekommendation för att ett enda nyckeltal skall kunna räknas ut på rätt sätt.

7.2 Den historiska utvecklingen

Den historiska utvecklingen av redovisningen av RPA har influerats av upplysningarnas utveckling och förändring, vilket har påverkat beräkningen av nyckeltalet. Nyckeltalet i sig har varit en frivillig upplysning som företagen kan ange, medan utgångstalet vid beräkning av RPA, d.v.s. redovisat resultat, är en obligatorisk upplysning. Under tioårsperioden har resultatbegreppen och skattebegreppen skilt sig åt, vilket har medfört att jämförelser mellan företag har varit svåra att göra. Användandet av olika resultat och skattebegrepp gör att det inte går att påstå att det funnits någon enhetlig redovisningspraxis vad gäller beräkning och upplysning av RPA. Resultatbegreppet har förändrats mellan 1990 och 1995 genom att det blev en restriktivare syn på vad som är extraordinära poster. Även användandet av olika skattebegrepp har påverkat avsaknaden av en enhetlig redovisningspraxis, eftersom jämförelser mellan företagen har blivit missvisande.

Enligt de svar som erhållits från företagen har de flesta influerats av SFF:s rekommendation vad gäller beräkningen av RPA. Särskilt synbart är detta angående redovisning av RPA före och efter extraordinära poster. 1990 redovisade många företag mer eller mindre vanliga poster som extraordinära, vilket medförde att de kunde redovisa ett bättre RPA. I och med den restriktivare synen på extraordinära poster, minskade företagens möjlighet till att förbättra sin RPA genom att redovisa ”vanliga poster” som extraordinära. SFF:s anser att företagen kan redovisa RPA efter jämförelsestörande poster vilket förekommer i årsredovisningen 2000, vilket ger företagen möjlighet att visa hur väsentliga jämförelsestörande poster påverkat RPA.

Utvecklingen mellan 1990 och 2000 har visat att redovisning av utspädningseffekter blivit vanligare, vilket troligtvis beror på att utländska investerare och kreditgivare fick ett större inflytande på den svenska kapitalmarknaden genom dess avreglering. Under de senaste åren har intresset för incitamentsprogram ökat. Idag har nästan alla företag någon form av incitamentsprogram som är aktierelaterat, vilket ökar betydelsen av RPA efter utspädning. Det ligger i såväl företagens som aktieägarnas intresse att utspädningseffekten redovisas, eftersom företagens trovärdighet förhoppningsvis ökar medan aktieägarna får möjligheten till att öka sin riskspridning.

Det går inte att konstatera att det funnits någon enhetlig redovisningspraxis vad gäller upplysningar och beräkning av RPA, men dock finns det likheter mellan vissa företag. Detta leder visserligen inte till att jämförbarheten ökar, vilket är viktigt för att RPA skall kunna användas. Företagen har förbättrat sin redovisning av RPA under tioårsperioden, vilket troligtvis beror på att de vill öka sin trovärdighet hos investerare och kreditgivare.

7.3 RR 18:s genomslagskraft

Eftersom RR 18 kan uppfattas som en upplysningsrekommendation och inte påverkar företagens redovisade resultat, är det inte säkert att de prioriterar att redovisa RPA enligt de krav som RR 18 innehåller. Med anledning av att företagen måste följa noteringsavtalet, som kräver att företagen redovisar enligt Redovisningsrådets rekommendationer, har RR 18 dock fått en viss genomslagskraft. Det krav som har fått störst genombrott i Q1 är placeringen i direkt anslutning till RR, vilket kan bero på att det är enkelt och synbart vid en granskning av rekommendationens tillämpning. Undersökningen av kvartalsrapporterna visade dock att det är endast var ett företag, Holmen, som uppfyllde RR 18:s samtliga upplysningskrav. Därmed fick vi ett belägg för att även när det gäller RR 18, brister företagen i tillämpning av upplysningskraven. De brister som finns i företagens kvartalsrapporter är att de inte redovisar RPA både före och efter utspädning, något som måste förekomma för att RPA skall ge en rättvis bild av de effekter som kan uppkomma vid en konvertering av potentiella stamaktier. En avstämning mellan det redovisade och justerade resultatet har i Q1 förekommit i tre företag, men troligtvis kommer det att öka, särskilt i årsredovisningen 2001, eftersom en årsredovisning innehåller en betydligt större mängd upplysningar jämfört med en delårsrapport.

Tillämpningen av RR 18:s krav redan i årsredovisningen för 2000 visade sig vara begränsad. Det är endast Electrolux som uppfyller RR 18:s krav, med undantag för att de inte redovisar RPA både före och efter utspädning, eftersom de har inte har någon utspädningseffekt. Vidare visade det sig vara 6 företag som inte gjort några förändringar av sina upplysningar alls, från årsredovisningen 2000 till Q1, och som därmed inte följer RR 18 till fullo. Anledningen till detta kan vara att dessa företag tidigare har följt SFF:s rekommendation och inte tagit hänsyn till RR 18:s ikraftträdande, förmodligen för att de ansett att rekommendationerna överensstämmer med varandra. En annan anledning kan vara att företagen inte vill lämna ut upplysningar, eller att de inte beaktar konsekvenserna av att inte följa RR 18, då det krävs en väsentlig avvikelse från RR:s rekommendationer för att någon påföljd skall bli aktuell.

Hur den framtida tillämpningen av RR 18 kommer att bli går endast att spekulera i. Vad som troligtvis kommer att öka dess tillämpning är om det i rekommendationen visas exempel på hur t.ex. en avstämning av resultatet skall se ut för att på så sätt klargöra vad som behövs för att kraven skall uppfyllas. Detta kan jämföras med exempelvis rekommendationen om kassaflödesanalyser, RR 7, där det i bilagor visas hur en kassaflödesanalys skall se ut enligt rekommendationen. När det gäller upplysningskrav är det upp till de enskilda företagen att utforma redovisningen efter vad de uppfattar som tillräckliga upplysningar och med tydliga exempel på hur det skall se ut blir det lättare för företagen att göra redovisningen enhetlig.

Ett annat sätt att öka RR 18:s användbarhet är att vid beräkning av andra nyckeltal, använda sig av samma beräkningsmetod vad gäller antal aktier före och efter utspädning. Dock krävs det ett tillägg i RR 18 som uppmanar eller tvingar företagen att använda denna beräkningsmetod.

Trots avsaknaden av en obligatorisk rekommendation om redovisning av RPA under det senaste decenniet, har redovisningen förändrats genom utökade upplysningar som

berör beräkningen. Genom utgivandet av RR 18 har ett gammalt nyckeltal förfinats, vilket medför att det får en ökad trovärdighet och möjliggör jämförbarhet över tiden. Fastän dess användning har minskat kommer RPA troligtvis aldrig att försvinna, eftersom det inte finns något mått som ensamt beskriver ett företag och dess utveckling.

7.4 Förslag till vidare studier

Det skulle vara intressant att göra en undersökning av ett antal börsnoterade IT-företags redovisning av RPA. Dessa företag har i hög utsträckning omfattande incitamentsprogram, vilket gör att de potentiella utspädningseffekterna kan bli stora. En av de finansanalytiker som svarade på våra intervjufrågor uppgav att det ofta är i företag med stora utspädningseffekter som jämförbarheten brister.

Vidare studier kan även inriktas mot att undersöka i vilken utsträckning olika intressentgrupper använder sig av RPA, hur det uppfattar detta nyckeltal och hur stor tillit de har till det. Det finns ytterligare möjliga inriktningar inom ämnet, exempelvis går det att mer ingående studera olika typer av incitamentsprogram, såsom personaloptioner, teckningsoptioner, köpoptioner. Intresset ligger i att studera incitamentsprogrammets påverkan på RPA och vilka åtgärder företagen vidtar för att förhindra denna påverkan. Ett aktuellt ämne idag är redovisning av finansiella instrument och IAS 39, vilket kan ligga till grund för vidare studier eftersom det blir vanligare att företagen säkrar utspädningseffekten, genom olika finansiella instrument.

Om ett år, när årsredovisningarna för 2001 finns tillgängliga, går det att genomföra en undersökning om vilken genomslagskraft RR 18:s upplysningskrav har fått i denna. En jämförelse kan då göras med årsredovisningen för 2000, eftersom upplysningarna i årsredovisningar är mer omfattande än i delårsrapporter. När rekommendationen har varit gällande några år går det även att undersöka om RR 18:s syfte, en jämförbarhet i RPA mellan företag och över tiden, verkligen har uppnåtts i och med införandet av rekommendationen.

Källförteckning

Publicerade källor

Adrem, Anders H., (1999), *Essays on disclosure practices in Sweden – Causes and effects*, The Institute of Economic Research, Lund University, Lund University Press

Alvesson, Mats & Skoldberg, Kaj, (1994), *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*, Studentlitteratur,

Andersen, Ib, (1998), *Den uppenbara verkligheten. Val av samhällsvetenskaplig metod*, Studentlitteratur

”Artimplant: se upp med optionerna”, *Affärsvärlden*, 971008

Davenport & Prusak, (1998), *Working knowledge - How organisations manage what they know*, Harvard Business Press

Eneroth, Bo, (1989), *Hur mäter man ”vackert”? Grundbok i kvalitativ metod*, Natur och Kultur

”Exposure draft on Earnings per share”, *Management Accounting: Magazine for chartered management accountants*, september 1997, vol 75, s. 4

Falkman, Pär, (2000), *Redovisningsteori*, Studentlitteratur

Friberg, Carl & Karnå, Joakim, (1999), ”Redovisning av incitamentsprogram – En studie av svenska noterade IT-företag”, magisteruppsats vid Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet, HT 1999

Gandemo, Bertil, (1990), *Kreativitet i årsredovisningar*, Liber, upplaga 1:1

Gibbins, Michael, Richardson, Alan J, Waterhouse John, (1992), *The management of financial disclosure: Theory and perspectives*, The Canadian Certified General Accountants’ Research Foundation

Haskel, Anders, (2000), *Lär dig tolka och förstå årsredovisningar*, Aktiespararnas bokförlag

Hendriksen, Eldon, van Breda, Michael F, (1992), *Accounting Theory*, Irwin, 5:e upplagan

Hjelström, Tomas & Lagerström Anja, (1995), ”Behövs det ett ramverk för svensk redovisning – och vem skall utforma det?”, *Balans*, nr 10 1995, s. 12-18

”IASB issues standard on Earnings Per Share after successful harmonisation project with FASB”, *International Accounting Standards Committee News*, 970221

Jerris, Scott I., (1998), "Earnings per share reporting: A movement toward international harmonization", *Journal of Applied Business Research*, spring 1998, vol 14, s. 11-20

Jönsson, Sten, (1985), *Eliten och normerna*, Bokförlaget Doxa AB

Kam, Vernon, (1990), *Accounting Theory*, John Wiley & Sons, 2:a upplagan

Knorr, Liesel, (1997), "IASC and FASB speaks with one voice on EPS", *Accountancy – International edition*, April 1997, s. 67

Kvale, Steinar, (1997), *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Studentlitteratur

Marton, Jan, (1998), *Accounting and stock markets, a study of swedish accounting for international investors and analysts*, BAS, School of Economics and Commercial Law at Göteborg University

Meeting, David T. & Law, David B., (1997), "Simplifying EPS", *Journal of Accountancy*, augusti 1997, volym 184, s. 61-71

Nyllinge, Peter & Sörensson, Tomas, "Hitta moroten för att behålla duktiga medarbetare", 010429 (<http://www.vencap.se>)

Patel, Runa & Davidson, Bo, (1994), *Forskningsmetodikens grunder*, Studentlitteratur, 2:a upplagan

Redovisningsrådet, RR 18, "Resultat per aktie", augusti 2000

Redovisningsrådet, "Föreställningsram för utformning av finansiella rapporter", oktober 1995

Ross, Stephen A., Westerfield, Randolph W. & Jaffe, Jeffrey, (1999), *Corporate Finance*, Irwin McGraw-Hill, 5:e upplagan

Rundfelt, Rolf, (2000), *Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 1999*, OM Stockholmsbörsen AB

Rundfelt, Rolf, (2001), *Tendenser i börsbolagens årsredovisningar 2000*, OM Stockholmsbörsen AB, (<http://www.bfn.se>)

Schroeder, Richard G. & Clark, Myrtle W., (1997), *Accounting Theory*, John Wiley & Sons Inc., 6:e upplagan

Skog, Rolf, (2000), "Incitamentsprogram – köpoptioner: Vad är god sed på aktiemarknaden?", *Balans* nr 1 2000, s. 28-33

Skog, Rolf, (2000), "Incitamentsprogram – köpoptioner: Vad är god sed på aktiemarknaden? Aktier, konvertibler, teckningsoptioner och syntetiska optioner", *Balans* nr 2 2000, s. 15-21

Sveriges Finansanalytikers Förening, (1999), *Finansanalytikernas rekommendationer 2000*, Sveriges Finansanalytikers Service AB

Thomasson, Jan, (1998), *Extern redovisning och finansiell analys*, Liber Ekonomi, upplaga 9:2

Thomson, Richard, (1995), "Who needs earnings?", *Management Today*, juni 1995, s. 56-59

Thompson, James H., (1997), "A new EPS: Seeking greater international comparability of accounting standards", *National Public Accountant*, november 1997, vol 42, s. 33-39

Wahlström, Gunnar, (2000), *Nya förutsättningar för reglering av extern redovisning*, doktorsavhandling, Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet

Wiedersheim-Paul, Finn & Eriksson, Lars Torsten, (1991), *Att utreda forska och rapportera*, Liber ekonomi, Upplaga 4:1

Wiedersheim-Paul, Finn & Eriksson, Lars Torsten, (1997), *Att utreda forska och rapportera*, Liber Ekonomi, Upplaga 5:1

Åkerberg, Nina, (2000), "IT-företag mörkar utspädning av aktier", *Dagens Industri*, 000320

Icke refererade källor

Andersson, Lennart & Bratteberg, Johan, (2000), *Incitamentsprogram*, Björn Lundén Information, 1:a upplagan

Andersson, Mikael & Olbert, Lars, (1988), *Investerarhandboken, Aktier & Optioner*, Finansförlaget, 1:a upplagan

Hansson, Sigurd, (1999), *Aktier, optioner, obligationer*, Studentlitteratur, 8:e upplagan

KPMG Bohlins, (1997), *Finanshandboken 97*

Remissvar, "Resultat per aktie", 991004 - 000301

Rodhe, Knut, (2000), *Aktiebolagsrätt*, Norstedts Juridik AB, 19:e upplagan

Årsredovisningar och delårsrapporter

Assa Abloy	1995, 2000, Q1 2001
Assidomän	1990, 1995, 2000, Q1 2001
Atlas Copco	1990, 1995, 2000, Q1 2001
Electrolux	1989, 1995, 2000, Q1 2001

Ericsson	1991, 1995, 2000, Q1 2001
Gambro	1989, 1995, 2000, Q1 2001
Holmen	1990, 1995, 2000, Q1 2001
Industrivärden	1990, 1995, 2000, Q1 2001
Kinnevik	1991, 1995, 2000, Q1 2001
Nokia	1990, 1995, 2000
OM	1990, 1995, 2000, Q1 2001
SCA	1990, 1995, 2000, Q1 2001
SKF	1990, 1995, 2000, Q1 2001
SSAB	1990, 1995, 2000, Q1 2001
Sandvik	1990, 1995, 2000, Q1 2001
Scania	1990, 1995, 2000, Q1 2001
Securitas	1989, 1995, 2000, Q1 2001
Skanska	1991, 1996, 2000, Q1 2001
Stora Enso	1990, 1995, 2000
Swedish Match	1996, 2000, Q1 2001
Volvo	1990, 1995, 2000, Q1 2001
WM-data	1990, 1995, 2000, Q1 2001

Elektroniska källor

<http://www.finansanalytiker.se>

<http://www.iasc.org>

<http://www.bfn.se>

<http://www.fasb.org>

<http://www.vencap.se>

E-mailintervjuer

AssiDomän	010517
Electrolux	010515
Holmen	010517
Industrivärden	010515
SSAB	010517
Sandvik	010523
Securitas	010522
Swedish Match	010515

Finansanalytiker, fem st, svar mottagna mellan 010515 - 010525